

СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНА ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА



БИБЛИОТЕКА

ИЗДАНИЕ НА НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

2'2011 ГОДИНА XVIII

ISSN 0861-847X

СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНА ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

БИБЛИОТЕКА

ГОДИНА XVIII. 2'2011



ГЛАВЕН РЕДАКТОР АЛЕКСАНДРА ДИПЧИКОВА

РЕДАКТОР ПЕТЪР ВЕЛИЧКОВ. КОРЕКТОР АНЕЛИЯ ГОРАНОВА

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ: АЛЕКСАНДЪР ДИМЧЕВ, АНЕТА ДОНЧЕВА,

АНИ ГЕРГОВА, АНТОАНЕТА ТОТОМАНОВА, БОРЯНА ХРИСТОВА,

ДОНКА ПРАВДОМИРОВА, ЕЛЕНА ЯНАКИЕВА, ЕЛИСАВЕТА МУСАКОВА,

НИНА ШУМАНОВА, СТОЯНКА КЕНДЕРОВА

ДИЗАЙН АНИ КОЛЧЕВА. ПРЕДПЕЧАТ ВАСИЛКА СТЕФАНОВА

ПЕЧАТНИ КОЛИ 4. ФОРМАТ 16 / 70 X 100. ТИРАЖ 360.

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“. 1037 СОФИЯ.

БУЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ 88

ТЕЛЕФОНИ НА РЕДАКЦИЯТА: 988 28 11 (304. 206).

E-mail dipchikova@nationallibrary.bg; peturveli4kov@abv.bg

ПЕЧАТНИЦА НА НБКМ. СОФИЯ 2011

РЪКОПИСИ НЕ СЕ ВРЪЩАТ. ISSN 0861-847X

Хонорари не се изплащат. Всеки автор получава по 1 брой от списание „Библиотека“, в който е поместен негов текст.

Приемен ден за автори – сряда от 14 до 15 часа.

Съдържание

Професия

МИЛЕНА МИЛАНОВА

- 5** Електронното публикуване
като нов подход



МАРИЯ МЛАДЕНОВА

- 11** Библиотеките
и обществото



ЕВГЕНИЙ РУСИНОВА

- 16** Автоматизация на
библиотечната дейност



ГАНКА ИВАНОВА

- 21** Пътят на книгата
до читателя

Предстоящи издания

БОЯНА МИНЧЕВА,
ЛЮБОМИР ГЕОРГИЕВ

- 24** Магическият танц
на печатното слово



КОНСТАНТИН КОНСТАНТИНОВ

- 31** Пътят през годините
продължава



ВАСИЛ ГИЗЕЛЕВ

- 39** Сметководни книги
от XIV–XV век – извор
за българската история



ЕМАНУЕЛ МУТАФОВ

- Новооткрит криптограф
от църквата на
45 Арбанашкия манастир
„Успение Богородично“

Събития

- 49** Среща на директорите
на Регионални библиотеки

Отклик

ЕЛИСАВЕТА МУСАКОВА

- 50** Началото
и краят на света



ДОНКА ПРАВДОМИРОВА

- 53** Писма за доброто
и прекрасното



АЛБЕРТ БЕЛБАСАТ

- 56** Преводът –
лица и маски



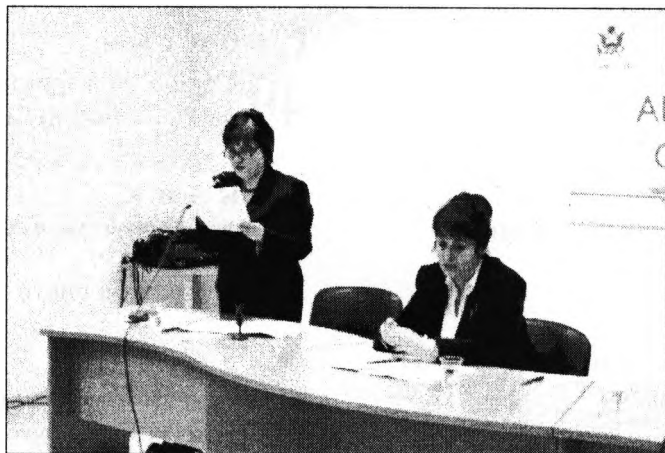
СВЕТИЛАНА МИНЕВА

- 58** Книгоиздаване
и медии



ПЕТЯ КАЛУДИНА

- Постъпили книги в сектор
„Издавания по библиотечно
60 дело“ в НБКМ



Българската библиотечно-информационна асоциация (ББИА)
проведе редовното си Общо събрание
на 30 март 2011 г. в залата на
Американския център в Столична библиотека.
В отчетния доклад на Управителния съвет за периода
януари–декември 2010 г. бе изтъкнат приносът
на асоциацията за развитието и утвърждаването на
авторитета на библиотеките и библиотечната професия.
Според председателя на ББИА Ваня Грашкина
най-значимото събитие е стартирането
на проекта „Напредък и устойчиво развитие
на библиотечния сектор в България“, подкрепен
от Фондация „Америка за България“.
Приети бяха бюджет и
програма за дейността на ББИА за 2011 г.

ЕЛЕКТРОННОТО ПУБЛИКУВАНЕ

КАТО НОВ ПОДХОД ЗА РАЗВИТИЕ НА
ИНФОРМАЦИОННИЯ СЕКТОР В СФЕРАТА НА
ИЗДАТЕЛСКАТА ДЕЙНОСТ, БИБЛИОТЕЧНИТЕ КОЛЕКЦИИ
И ОПАЗВАНЕТО НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО*

МИЛЕНА МИЛАНОВА

Начините на възприемане на печатното слово и индивидуалните интереси на читателите са механизмите, които провокират разработването и развитието на нови услуги, предназначени за задоволяване на информационните потребности в обществото. Издателите, книгоразпространителите, библиотеките, информационните центрове, архивите, музеите трябва не просто да следват тенденциите, а по-скоро да се превърнат във водещи институции, разработващи нови практики, предназначени да отговорят на потребителските искания. Новите информационни технологии дават възможност на авторите да избегнат посредниците между идеи и читатели. В същото време технологиите бързо се променят и почти ежедневно предлагат нови устройства, които правят по-лесен и по-бърз достъп до информация, до интернет, до социалните мрежи. Те предоставят възможност на потребителите да „моделират“ уеб пространството към техните собствени нужди, чувства и познания.

Издателски пазар

Технологичните промени оказват съществено влияние на пазара на издателска продукция. Наблюдава се противоречиво нарастване на цените на продукцията и същевременно непрекъснато намаляване на приходите. Въвеждането на новите технологии в издателската индустрия увеличава стойността на изданията, но не води до повишаване на приходите и оттук следва да говорим за криза в издателската индустрия. Издателите са принудени да направят избор между два подхода на поведение. Да продължат настоящата си стратегия, свързана с понижаване на цените, с изчакване и наблюдаване на поведението на потребителите и развитието на пазара, с диференциране на продуктите и с интегрирането на различни медии. Вторият подход е свързан с трансформация на стратегията и развиването на нов издателски модел, който предполага промяна в метода на публикуване, в технологията и в отношението към потребителя¹.

Информационната ера създаде нови тенденции и нови медии. Свидетели сме на това как традиционните ресурси бързо променят формата си, превръщат се в

**Част от идеите, включени в настоящата статия бяха представени на X International Scientific Conference Book and Language in the Development of the Contemporary Society, 24–26 September 2010, Belgrade, Serbia.*

¹ **Huibers, Theo.** Breaking the rules – the transition of Media companies [Electronic recourse]. // XVIII International Student's Summer School, July 10–23, 2010, The Netherlands.

смесени видове и мигрират в нова електронна форма. Технологиите ни предлагат достъп до всичко, по всяко време и навсякъде чрез дигитални устройства като МРЗ, iPod, iPad, смартфони, дигитални камери, персонални компютри, електронни четци, електронни книги и т.н. Ние имаме възможността чрез телефоните си да четем статии, да слушаме музика, да ползваме електронна поща, социални мрежи, да сърфираме в мрежата, да търсим местоположение или всякакъв вид информация. Същевременно новите технологии оказват влияние и на веригата *автор-издател-редактор-издател-агент-читател*. Тя се свива до връзката *автор-читател* чрез използването на уеб пространството. Авторите предлагат директно своята продукция в мрежата и получават възможност за бърза двупосочна връзка с читателите. Трябва да се отбележи, че именно в тези отношения се зараждат проблемите, свързани с авторското право².

Тенденции в развитието на електронните медии за пренос на данни

Електронните книги са дигитални книги, които могат да се четат с помощта на електронен четец, таблети, персонален компютър³. Пазарът на електронни книги бавно набира скорост, като през последните години се забелязва неговото разширяване⁴. В България отчитаме същите тенденции. Вече разполагаме с първия български електронен четец, налични са и множество онлайн електронни книги, но не разполагаме с реална статистика за производството, публикуването, продажбите и използването на електронните книги и електронните четци. Всъщност пред разпространението на електронните книги са налице няколко бариери. Те са скъпи и не напълно разработени. Очакванията в това направление са свързани с намаляването на стойността им, с промяна в дизайна (например по-голям, гъвкав, цветен дисплей). Втората бариера се отнася до липсата на сигурност и доверие в доставчика на електронния четец или електронната книга. Наблюдава се тяхното предлагане в електронни магазини, които не са специализирани и нямат опит и традиции в продажбата на книги. От своя страна, самите издатели създават свои собствени електронни книжарници за продажба на електронни книги и четци. Често електронни книги се продават директно между читателите, т.нар. втора ръка търговия. Налице са вече и първите продажби на електронни книги без посредничеството на издателя⁵. Въпреки всички тези обективности, на пазара се появи новото поколение iBooks библиотека, която обединява множество електронни книги в едно устройство и наподобява личната или обществена библиотека, дори и само чрез дизайна си⁶. Третата бариера пред разпространението на електронните книги е свързана с езика на изданията. Повечето книги са на английски език, което за страните с малки пазари означава, от една страна, много висока цена и едновременно с това ограничено съдържание на съответния национален език. Очаква се нарастване

² Пак там.

³ ODLIS <<http://lu.com/odlis/>, 17.10.2010>

⁴ Voermans, Koen. E-book business models [Electronic recourse]. // XVIII International Student's Summer School, July 10–23, 2010, The Netherlands.

⁵ Известните писатели започнаха да продават книгите си директно чрез Amazon [Електронен ресурс]. // DownloadBG. Новини. Е-култура, 25.07.2010. <<http://www.download.bg/index.php?cls=news&mtid=single&id=555570>, 16.10.2010>

⁶ iBooks. A novel way to buy and read books [Electronic recourse], 2010 <<http://www.apple.com/ipad/features/ibooks.html>, 17.10.2010>

на дела на електронните книги на различни езици. В този смисъл внимание заслужават и електронните вестници и списания, които също се предлагат в електронен вариант, чрез използването на различни устройства за достъп до съдържанието им – мобилни телефони, персонални компютри, iPhone, iPad⁷.

Българският издателски пазар е малък. За 2009 г. националната статистика отчита издадени около 5700 книги, 150 дигитални издания, 750 списания и около 440 вестника⁸. Данните за електронните издания се отнасят само до книги. Не разполагаме с информация за онлайн електронните издания, както и за публикуването на дигитални периодични издания. Всъщност не разполагаме с официална статистика за производството, публикуването, продажбите и използването на електронни книги. Според статистическите данни относителният дял на книги и брошури на лице от населението е само 0,8 броя, което е една изключителна ниска стойност⁹.

Въпреки тези стойности и сравнително малкия пазар на него са налични всички нови видове технологии и услуги, свързани със създаването и развитието на електронното публикуване. През февруари 2010 г. на българския пазар е представен първият български електронен четец Turbo-X eBook¹⁰. Наблюдава се и тенденция на отваряне на пазара и за продажба на чужди електронни четци, като Kindle на Amazon¹¹. На разположение на българските читатели са вече и списания с възможност за достъп и четене чрез електронни устройства, а също се предлага и абонамент на дигитално съдържание на вестници чрез мобилните телефони¹². Въпреки тези реалности българският пазар на електронни издания е все още далеч от реалния.

Друг сегмент от пазара на книги е достъпът до онлайн издания чрез различни портали на издателства и електронни библиотеки (например: Словото. <http://www.slovo.bg>, ЛитерНет. <http://litenet.bg>). Тези издания са инициативи на свободен достъп в сферата на хуманитаристиката. Авторските права са регламентирани и защитени чрез подписването на споразумение с автора, който доброволно предоставя своето произведение за публикуване в електронен вариант. Същевременно в уеб пространството все по-сериозен става въпросът за пиратството на произведения на изкуството – книги, музика, филми. Създават се и електронни портали (т.н. торенти), които предоставят достъп до съдържание без оглед на законодателството за защита на авторските права.

Като тенденция на медийния пазар не трябва да се изпускат от внимание и други два феномена – социалните мрежи, чрез които активно общуваме, споделяме информация, продукти, мнения, приятели и др. и предлагането на услугата „при

⁷ Voermans, Koen. E-book business models [Electronic recourse]. // XVIII International Student's Summer School, July 10–23, 2010, The Netherlands.

⁸ Национален статистически институт. Култура. Издателска дейност [Електронен ресурс] <<http://www.nsi.bg/otrasal.php?otr=24&a1=584&a2=595#top>, 16.10.2010>

⁹ Пак там.

¹⁰ Двойна премиера от „Сиела“ и „Плесио“ – електронна книга и устройство за четене [Електронен ресурс]. // DownloadBG. Новини. Е-култура, 03.02.2010 <<http://www.download.bg/index.php?cls=news&mtid=single&id=538467>, 16.10.2010>

¹¹ Амазон пуска четеща си Kindle в България [Електронен ресурс]. // Дневник, 07 окт. 2009 <http://www.dnevnik.bg/tehnologii/2009/10/07/796395_amazon_puska_cheteca_si_kindle_v_bulgariia, 17.10.2010>

¹² Ало, да! [Електронен ресурс] <<http://www.aloda.bg/Manual.asp>, 17.10.2010>

поискване“ (on demand). Все повече автори, издатели, книгоразпространители, библиотеки се представят със свои профили в социалните мрежи. Активно общуват с потребителите си, предоставят различни услуги, като гъвкаво следват желанията на читателите, клиентите, ползвателите си.

Във връзка с тези тенденции все по-активно се развива и услугата „при поискване“. Целите вече са различни. Акцентира се върху възможността не да се „сваля“ съдържание, а да се осигурява постоянен достъп до него по всяко време и навсякъде, където възникне необходимост чрез осигуряването на постоянна връзка към уеб пространството. Едновременно с това уеб магазините предлагат възможност да се поръча продукт чрез персонализиране на личното уеб пространство. Тези услуги се предлагат активно и от издателите, които публикуват и доставят това, което се търси, като услугата е позната и на библиотеките, които предоставят съдържание според изискванията на техните потребители, чрез службите за междубиблиотечно заемане и доставка на документи.

Библиотеките като издатели. Инициативите „Отворен достъп“

В процесите на комуникация в обществото библиотеките играят особено важна роля, като тяхното значение се засилва с развитието и въвеждането на новите технологии в дейностите им и особено в предлаганите от тях услуги. Какво се случва в българските библиотеки? През последните години техният брой рязко намалява, все по-бедни са фондовете им и съответно това рефлектира и върху читателите им, които също намаляват. И докато в страните от Европа около 50% от населението посещава библиотеки, за България този процент е 17%¹³. Все пак трябва да бъде отчетено, че от читателите в българските библиотеки 76% са млади хора – деца, ученици и студенти. Технологичната осигуреност на българските библиотеки също е на много ниско ниво – в 70% от тях няма никакви компютърни технологии¹⁴. Библиотеките търсят решение на тези проблеми чрез разработването на различни проекти, свързани със засилване участието на библиотеката в активна комуникация с потребители, издатели, други институции на културата, като архиви, музеи.

Академичните библиотеки играят основна роля в осъществяване на научната комуникация. Те работят в няколко направления. Поддържат електронни репозитории с публикации на членовете на основната организация, към която функционират, създават и управляват дигитални колекции, публикуват собствени електронни списания. Българските академични библиотеки активно развиват всяко едно от посочените направления.

Внимание заслужава разработеният от три академични български библиотеки – Библиотеката на Софийския университет, Библиотеката на Българската академия на науките и Библиотеката на Американския университет в България, проект за

¹³ **Основни проблеми на библиотеките в България и предложения за тяхното модернизиране и развитие** [Електронен ресурс]. // *Българска библиотечно-информационна асоциация. Дейности. Законодателни инициативи* <http://www.lib.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=457&Itemid=117, 17.10.2010>

¹⁴ **Грашкина, Ваня, Харизанова, Оля. Готовност на българските библиотеки за включването им в информационното общество на обединена Европа** [Електронен ресурс]. // *ББИА. Национална конференция, XVI. София. 2006* <<http://www.lib.bg/konferencii/nk2006/presentation/daits.pdf>, 16.10.2010>

изграждане на Национална академична библиотечно-информационна система¹⁵, която цели изграждане на единен своден онлайн каталог на академичните библиотеки в страната. Този каталог ще осигури достъп до едни от най-богатите колекции, притежание на български библиотеки. По този начин българските изследователи ще разполагат с бърз достъп до информационни ресурси, свързани с тяхната научна дейност.

Университетите и академичните библиотеки са също и първите институции в страната, които разработват и поддържат научни репозиториуми с цел улесняване и постигане бързина при публикуването и при достъпа до научни публикации. Автори в тези научни архиви на свободен достъп са членовете на съответната научна организация. Една от основните ползи от поддържането и управлението на подобни колекции е свързана с повишаването на цитируемостта на авторите, както и видимостта на техните публикации. При депозирането на издания в научните колекции те стават обект на индексирание от различните търсещи машини в интернет. Статистиката на ползване и депозиране в тези колекции недвусмислено показва нарастващ интерес както от страна на авторите, така и от страна на потребителите. Такива примери са научните репозиториуми към Софийския университет (<http://research.uni-sofia.bg>), Нов български университет (<http://eprints.nbu.bg>), Русенския университет (<http://dspace.ru.acad.bg>)¹⁶ и др.

В рамките на европейските инициативи за създаване на дигитални библиотеки все повече български библиотеки от всякакъв вид развиват собствени проекти и създават дигитални колекции¹⁷. На този етап от разработването на проектите българските библиотеки дигитализират издания и колекции с изтекли авторски права, или чиито права са изключителна собственост на съответната организация. По данни на Националния статистически институт към 2005 г. в страната функционират около 4500 библиотеки. В ход са различни проекти за дигитализация, разработени от библиотеки от всякакъв тип. На този етап основен проблем се явява неkoordinираността на тези дейности, което поражда опасност от дублирането на дигитализираните копия. Някои от създадените колекции представляват просто сканирани образи на документи, без използване на стандартизирана схема с метаданни, която да осигури достъпността на дигиталните обекти и споделянето на копията. Всичко това поставя на преден план нуждата от създаването на добри практики и за съвместната работа на отделните библиотеки. В тази посока през последната година се проведеха няколко инициативи, които поставиха на дискусия засегнатите въпроси и на които бяха представени някои от разработваните инициа-

¹⁵ **Национална академична библиотечно-информационна система** [Електронен ресурс] <http://www.nalis.bg/projects/41f44043e43543a442-41d410411418421?set_language=bg, 16.10.2010>

¹⁶ **Лехова, Емилия.** Web-базирана система за архивиране и управление на пълнотекстови бази данни от научни публикации в електронна форма. // *Годишник на Българския информационен консорциум* [за] 2008, 2009, с. 68–73 <<http://www.bic.bg/attachments/5.1.bik2008.pdf>, 17.10.2010>

¹⁷ **i2010:** Digital Library (http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/index_en.htm); ICT PSP (Information and Communication Technologies Policy Support Programme)/i2010 (http://ec.europa.eu/information_society/activities/ict_psp/index_en.htm); Seventh Framework Programme for Research and Development (FP7) (http://cordis.europa.eu/fp7/home_en.html); eContentplus programme (http://ec.europa.eu/information_society/activities/econtentplus/index_en.htm)

тиви¹⁸. Като приоритет бе определена необходимостта от създаването на национално звено, което да координира дейностите по дигитализация. Някои от най-големите и водещи проекти са разработени от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“¹⁹, която предоставя достъп до дигиталните копия на ценни документи от фондовете на библиотеката. Електронните копия се предоставят на свободен достъп чрез рубриката *Дигитална библиотека* на сайта на Националната библиотека. Информацията е структурирана в няколко раздела според вида на документите в колекциите. Библиотеката при Националния статистически институт разработва проект за дигитализиране и предоставяне на достъп до съдържание на собствените си издания. Чрез електронния каталог са достъпни част от статистическите годишници, като предстои постоянното разширяване и допълване на колекцията²⁰. От средата на 2010 г. България вече е представена със свои дигитализирани колекции в Европейската дигитална библиотека, чрез успешно осъществен проект от Регионална библиотека „Пенчо Славейков“, Варна, която се превърна в агрегатор на дигитално съдържание за Европеана²¹.

В света на информационните технологии непрекъснато се развиват нововъведения, които оказват влияние на информационното осигуряване на обществото. Появяват се нови устройства, предоставя се достъп до все повече информация, създават се инициативи за опазване на културното наследство, интегрират се все по-широко различни услуги и подходи за тяхното осъществяване. Достъпът до бърза и качествена информация е проблем, който институциите, призвани да гарантират предоставянето на информация, се опитват непрекъснато да облекчат и да намерят онези пътища и механизми, които ще постигнат поставените цели. Библиотеки, издатели, архиви, музеи, провокирани от бързото развитие на технологиите, постоянно променят своя облик, развиват нови услуги, създават добри практики и подходи, които премахват бариерите между създателите на съдържание, институциите, предоставящи достъп до него, и потребителите на информация.

¹⁸ **Международна конференция Европейска дигитална библиотека** – съвременни подходи и политики за опазване и разпространение на културното наследство, 23–24 март 2010, Варна; Конференция Българското съдържание в Европеана, 2010, Пловдив.

¹⁹ **Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“**. Дигитална библиотека [Електронен ресурс] <<http://www.nationallibrary.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0038&n=&vis=>, 17.10.2010>

²⁰ **Национален статистически институт**. Дигитална библиотека [Електронен ресурс] <<http://statlib.nsi.bg/modules/news>, 16.10.2010>

²¹ **Регионална библиотека „Пенчо Славейков“**, Варна [Електронен ресурс] <<http://www.libvar.bg>, 17.10.2010>

БИБЛИОТЕКИТЕ И ОБЩЕСТВОТО

МАРИЯ МЛАДЕНОВА

През последните 21 години в нашето посткомунистическо общество настъпиха много и различни промени, появиха се и нови понятия в сферите на образованието, културата, комуникациите и библиотеките. Днес ние говорим за глобализация, за информационно общество, информационна сигурност, информационно брокерство, за общество, основано на знания.

В живота ни, в библиотеките и в образованието навлязоха компютрите, интернет, новите информационни и комуникационни технологии, появиха се електронни, виртуални и дигитални библиотеки, заговори се дори за електронно библиотекостановие. Изписаха се много страници за прехода на библиотеките от класическия към високотехнологичен модел.

Всичко това наложи и нови изисквания към компетенциите на библиотечните специалисти и постави на дневен ред необходимостта публичните (обществените) библиотеки да се превърнат в модерни обществени библиотечно-информационни центрове за населеното място или региона, който обслужват, а това доведе и до еволюция в техните функции.

Станахме и членове на ЕС, а това налага нашите библиотеки да се превърнат в достойни и желани европейски партньори.

Появи се и световната икономическа криза, която рефлектира особено остро върху библиотеките ни и преди всичко върху обществените, които у нас са най-многобройни. Ще могат ли те да решат сложните си проблеми в условията на „Втората световна депресия“, която учените сравняват с тази от края на 20-те и началото на 30-те години на миналия век?

На първия в историята на човечеството Световен библиотечен форум, проведен в Давос (Швейцария) на 1 април 2009 г., учени и държавници решиха, че изход от кризата в културата и библиотеките трябва да се търси в модернизацията на глобалната библиотечна система.

В същото време у нас се наблюдават няколко трайни неблагоприятни тенденции, които влияят зле върху библиотеките:

Първата и много важна е, че ние достигнахме критичния предел на пренебрежително отношение към четенето. Нашите деца, учениците и студентите четат все по-малко. Статистиката показва, че годишно българинът чете по 1/2 книга. Със сигурност знам, че не е необходимо да убеждавам точно тази аудитория в ползата и необходимостта от четенето. Марк Твен е казал още в края на XIX в.: „Човек, който не чете книги, няма никакво предимство пред този, който изобщо не може да чете“.

Това се отнася не само за България, но и за други страни, което показват и социологическите проучвания. От читатели ние се превърнахме в безумни потребители на информация, което доведе до системна криза на културата на читателя.

На мнозина се стори, че епохата на Гутенберг е завършила и ние преминаваме към нова, електронно-цифрова парадигма на културата.

Убедена съм, че това самозалъгване е породено от митовите на информационно-потребителското общество!

Втората причина за упадък на библиотеките в нашето общество е липсата на държавна политика в областта на културата, чиято „сърдечна система“ трябва да бъдат читалищните библиотеки.

Третата тенденция е постоянното закриване на библиотеки. За последните 20 години у нас са закрити около 5000 библиотеки: училищни, читалищни, профсъюзни, към унищожените заводи и фабрики. Съществуващите са с отчайващо остарял и непривлекателен интериор. В същото време у нас не е построена нито една библиотека, докато дори в страните от Източна Европа постоянно се строят библиотеки.

Четвъртата тенденция е девалвацията на ценностната система, на общочовешките ценности и на културата, която все по-здравно попада в обсега на глобализацията.

Все по-тревожен става фактът, че немалка част от децата, учениците и студентите не познават историята и културата на страната ни и нейните значими личности, не познават произведенията на българската литературна класика, музика, живопис и театър.

Иска ми се да поставим и началото на системна работа за опазване и укрепване на единното културно и нравствено пространство на България, на ново Възраждане, от което всички усещаме потребност.

Публичните библиотеки могат и трябва да направят много в тази посока, търсейки пътища за обединяване на съвременните информационни технологии и вековните традиции на българската и световната култура.

Така ние ще направим обществено по-значими и библиотеките, и нашата професия през XXI в., през който трябва да изградим обществото на знанието. За да успеем обаче, ние трябва ежеминутно да осъществяваме мисията, целите и задачите на обществените библиотеки, които са и значим социален институт.

Но какво трябва да разбираме под мисия – едно понятие, което звучи привлекателно, но не всички разбират същността му и влагат в него различно, макар и близко съдържание.

А. Н. Ванеев например на страниците на „Библиотечная энциклопедия“ (Москва, 2007, с. 648) дава следното тълкуване на мисията на библиотеката: „висшата идея за предназначението на библиотеката, нейната супер цел, в съответствие с която библиотеката се разглежда като символ на културата, като идеално духовно начало на обществото, осигуряващо съхранението и предаването на културното наследство, което е духовната памет на човечеството.“

Според М. Дворкина мисията преди всичко се интерпретира като „отговорна задача, „поръчение“ на библиотеката като социален институт от дадено общество“. Тази задача се състои в това, да бъде „посредник в света на информацията, съдействащ за хуманизацията на този свят“ (Библиотечно-информационная деятельность. – Москва, 2009, с. 14).

Слава Матлина в своя статия формулира мисията на всяка публична библиотека и смисъла на нейното обществено предназначение така: „ежедневно и всекичасно да предсеща и удовлетворява цялата система от културно-информационни очаквания на своята публика“ (О мисии, подвигах, славе... и о буднях. // *Библ. дело*, 2009, № 7, с. 7). Очевидно тя не се притеснява от звучащата във формулировката претенция за всеобхватност, която според нея е свойствена на библиотечната институция.

Друг автор – Г. Б. Паршукова, изискано определя библиотеката като „социален институт, властващ над културното пространство“, призван „да удовлетворява

социалната потребност на хората от информация“ (Власть над культурным пространством. Библиотека в системе социальных институтов. // *Библ. дело*, 2009, № 7, с. 17).

Независимо от известните различия във визията за мисията на библиотеката всички са единодушни, че тя е активният транслятор на търсената и необходимата информация от нейните потребители, читатели и ценители.

Често традиционните ни представи за библиотеката включват: сградата, книгите, библиотекарите, читателите. В тези представи има нещо статично. Липсва движението. А библиотеката е и динамична, и развиваща се система.

Днес библиотеката е много повече от сиви сгради с архаичен и старомоден дизайн, оцветени книги, немотивиран персонал и малобройни читатели.

Ако в миналото библиотеката е мислена като своеобразна хелиоцентрична система, в центъра на която се е намирал фондът, то новият модел може да бъде наподобен на галактика, където на равни права съществуват множество звездни системи. И тези системи не са подчинени йерархически, те са равноправни.

Днес библиотеката все по-често я наричат информационен център, а нейното пространство – територия на информационната свобода.

Достатъчно ли е за библиотеката на новия век само съвременно оборудване и наличие на книги на стелажите? Разбира се, че не! Необходимо ни е ново мислене за библиотеката и нов модел, нов образ на комуникационна, плуралистична библиотека, съдържаща различни пространствени кодове и послания, която да изпълни големите и отговорни цели и задачи, които ѝ постави световната библиотечна общност в лицето на ИФЛА и ЮНЕСКО. Тези цели са формулирани в Манифеста на ИФЛА и ЮНЕСКО за публичните библиотеки, приет на Генералната конференция на ИФЛА, която се състоя през 1994 г. в Хавана¹.

В Манифеста е формулирана и високата просветителска, почти мисионерска роля на публичната библиотека, която приобщава хората към духовните ценности и културата в най-широк смисъл.

Мисията на публичните библиотеки и техните ключови цели, които се отнасят до информационното осигуряване, образование и култура, са конкретизирани така:

1. Създават и укрепват навиците за четене у децата от ранна възраст.
2. Подкрепят индивидуалното и официалното образование, както и самообразованието на всички нива.
3. Осигуряват възможности за творческо развитие на личността.
4. Стимулират въображението и творческите способности у децата и младите хора.
5. Възпитават уважение към културното наследство и умения да се ценят изкуствата, научните постижения и иновациите.
6. Осигуряват достъп до културни изяви на всички изпълнителски изкуства.
7. Насърчават межкултурните връзки и многообразието на културите.
8. Поддържат традициите на устното творчество.
9. Осигуряват достъп на гражданите до всички видове обществена информация.
10. Предоставят адекватни информационни услуги на местните предприятия, асоциации и заинтересовани групи.
11. Улесняват развитието на информационните и компютърните умения.

¹ <<http://archive.ifla.org/VII/s8/unesco/eng.htm>>

<<http://www.lib.bg/prevodi/manifestUNESCO.htm>>

12. Подкрепят и участват в програмите за ограмотяване на всички възрастови групи и насърчават такива дейности, ако е необходимо.

Изпълнявайки този широк кръг от цели като местен информационен център, публичната библиотека реализира и своите фундаментални демократични идеи.

Ако трябва да обобща главните цели на публичните библиотеки, те са: предоставяне на информация и съдействие в областта на образованието и културата. Или ключовите думи на съвременната публична библиотека са три: **информация, образование, култура.**

Кои са големите задачи, които стоят пред публичните библиотеки и пред професията на библиотекарите от ХХІ в.?

1. Да реорганизираме своята мисия и да се гордеем с нейната уникалност.

2. Втората важна стратегическа задача на българските библиотеки виждам в създаването на национална стратегия и програма за насърчаване на четенето, за съживяване на интереса към книгата и литературата, за повишаване на качеството на четенето на българския народ и преди всичко на децата, учениците и студентите. В противен случай има вероятност страната ни да се превърне в „нация от зрители“. Без четене няма стойностно образование, няма модерен светоглед, няма пълноценно професионално, емоционално и интелектуално развитие. Четенето в голяма степен не само определя успешната реализация в живота, но е и изпитано средство за социализация на личността. Чрез него се усвояват базовите ценности и се формира общественорепубликанската личност. Затова нека погледнем на четенето от хуманистична позиция и да покажем ценността му за развитието не само на обществото, но преди всичко за формирането на отделната личност.

3. Днес е прието страните да се делят на бедни или богати информационно. Разбира се, основна ценност на съвременното общество е не толкова самата информация, колкото знанието. Именно поради това ЮНЕСКО постави стратегическата цел, човечеството да осъществи преход „от информационно общество – към общество на знанието“. Очевидно е, че процесът на превръщането на информацията в знание без внимателно, осмислено четене (от листа или от екрана) е невъзможен.

Днес много се говори и се пише за информационната култура както на личността, така и на обществото. Но възможно ли е да се формира информационна култура в нечетящо общество? Съвършено очевидно е, че нейният фундамент е културата на четенето, основите на която се изграждат както в семейството, така и от детските, училищните и обществените библиотеки.

Поради това една от централните задачи на обществените (публичните) библиотеки е да изграждат култура на четенето и информационна култура, които засягат дълбоки вътрешни структури на читателя, а резултатите водят до намаляване на напрежението в обществото, до облагородяване на обществения климат и формиране на толерантност.

4. Като четвърта голяма задача на съвременните библиотеки определям хуманизацията им, която налага като техен централен проблем да поставим човека, личността и да изучим както читателя, така и библиотекаря, взаимодействието между тях и на човека с обществото.

Хуманизирането на отношението към читателите и на библиотечното обслужване налага те да бъдат изпълнени с човеколюбие, насочено към всички, но най-вече към онези, които имат трудна житейска съдба или се намират в сложна житейска ситуация (сирачите, инвалидите, изоставените деца, децата в нуждаещи

се семейства, хората с ограничени физически възможности). Привличането им към четенето, към живота на библиотеката, в която те да се чувстват свои и желани, може да им помогне да попаднат в нова, интересна среда, да подобри тяхното положение в социума и да облекчи съдбата им.

5. Петата ни същностна задача е да превърнем библиотеката в инструмент на демокрацията и интелектуалната свобода, като я направим привлекателно място, където всеки и винаги може да намери необходимата му информация, разбиране и помощ.

6. От особена важност е непрекъснато да увеличаваме социалната роля на публичните библиотеки, чиято значимост се доказва и от факта, че те са организирани в самостоятелна документно-комуникационна система, която заема водещо място в обществения и културния живот на всяка цивилизована държава.

Най-сполучливо техните важни социални функции и роли изрази акад. Дмитрий Сергеевич Лихачов, който преди години писа: „Библиотеките са най-важното нещо в културата. Може да няма университети, институти, научни учреждения, но ако има библиотеки, които не горят и не се наводняват, ако те имат помещения, снабдени със съвременна техника, ако те се оглавяват не от случайни хора, а от професионалисти – културата никога няма да загине в такава страна“.

Разбира се, това са част от доминиращите задачи не само на българските, но и на библиотеките в света, решаването на които изисква лоялно партньорство, активно международно сътрудничество с ИФЛА и ЮНЕСКО и приобщаването ни към библиотечните и културните традиции на страните от Европейския съюз.

Ще дадат ли резултати общите ни усилия в полето на библиотеките? Ще успеем ли да създадем нов образ на обществената библиотека – образ на открита, дружелюбна система?

Дано, въпреки че бъдещето никога не се случва такова, каквото го създава въображението ни, защото най-добрият пророк на бъдещето е миналото.

АВТОМАТИЗАЦИЯ НА БИБЛИОТЕЧНАТА ДЕЙНОСТ*

ПРИМЕР ЗА ПРОБЛЕМИТЕ НА БИБЛИОТЕЧНАТА СФЕРА

ЕВГЕНИЯ РУСИНОВА

Историята на въвеждането на нови технологии е от значение, само ако от нея могат да се изведат някакви закономерности или примери (независимо дали положителни или отрицателни). Разглежданата тема е от особено значение с оглед започналите от последното десетилетие на XX в. динамични процеси на коренна промяна и на въвеждане на съвсем различни от досегашните нови технологии.

Така нареченото „автоматизиране“ на библиотечната дейност или на библиотечните процеси се появява като задача, а по-късно като основно предизвикателство пред библиотечната сфера още от 70-те години на XX в. Обобщено, то може да се представи като функция от група едновременно проявяващи се фактори. Трудностите, които придружават неговото осъществяване, отразяват комплексната проява на отделни дадености: качеството на българската библиотечна мисъл; разпространените представи за развитието на библиотеките; нивото на подготовка и интелектуалните качества на библиотечните експерти; състоянието на планирането и финансирането в националната библиотечна сфера; развитието на технологиите; световните тенденции в библиотечната, респективно информационната сфера и пр.

Темата за автоматизацията е актуална, защото чрез нея може да се направи разрез през развитието и проблемите на библиотечната сфера в рамките на няколко десетилетия. Същевременно опитът да се обхване темата изтласква на повърхността въпроса: какво е постигнато за почти четири десетилетия „автоматизация“ и през какви етапи тя е преминала.

Постигнатото обаче не може да бъде открито, ако не се посочат кои са факторите, които обуславят, влияят, слагат отпечатък върху развитието на автоматизацията в библиотечната сфера (дейност, известна като „въвеждане на автоматизация в библиотеките“, „автоматизация на библиотечните дейности/на библиотеките“, „библиотечна автоматизация“ и др.). Факторите образуват двойки със съответните, неотделимо свързани с тях проблеми.

1. Най-популярният е *финансирането* (парите). Повсеместно е мнението, че поради липсата на пари автоматизацията се извършва бавно, не е успешна и пр.

2. *Разпознаване/алгоритмизиране на проблема* е фактор, който се изразява в наличието/липсата на общ поглед върху ситуацията (респективно на проблема), на ръководните кадри/съответните мениджъри и експерти в библиотечната сфера и в институциите, свързани с библиотечната дейност.

*В един първоначален вариант текстът бе подготвен като експозе за годишната научна конференция на ББИА през 2010 г.

3. *Ориентиране в проблематиката* е изискване, което извежда на предна позиция познаване на проблемите (дадености и цели) – както на местно (локално) ниво, така и в национален мащаб, а и като световни тенденции.

4. Съществуващ/необходим *ресурс*: подготвен персонал, техника и технология, с която се разполага, респективно възможностите за подготовка и набавяне.

5. *Разяснителна и презентационна дейност* – това е може би най-подценяваният фактор, а той е изключително важен както за поставяне на проблемите пред обществото, така и за правилното съчетаване на презентационни прояви, същинска PR дейност и външна представителност („репрезентативност“) на проявите (последната предпочитана от повечето библиотечни ръководители).

Много важен (но и силно подценяван) аспект е общата нагласа в колегията и мотивировката на библиотечния персонал. Неговото значение се илюстрира с две дадености. Първата е, че библиотечната колегия е консервативна – на думи приема автоматизацията, а действително изпитва страх от промени, нежелание, неразбиране. Едновременно с това сред нея се проявяват спекулации с новото. Достатъчно е да припомним, че някои хора си изкараха трудовия стаж само в организиране и говорене за автоматизацията.

От друга страна, в повечето случаи мотивировката във връзка с автоматизацията се основава на погрешно поощряване, което се получава не за успешно въвеждане на автоматизация, а за съмнително запознаване с чуждия опит и практика. На негова сметка остават случаите на „обмяна на опит“ и запознаване с чужди практики, в повечето случаи свеждани до безполезни за автоматизацията пътувания и разходи.

Без да навлизам в детайли, само бих искала да припомня:

- различните съвещания по усвояване на някакъв „опит“;
- оптимистичните констатации, че автоматизацията е без алтернатива, че тя е белег на днешния ден (а той остана далече в миналото!) на библиотеките;

- запознаването (с „откъсване“ или „без откъсване“ от пряката работа) с регионални/национални или чужди (и не само от т.нар. социалистически страни, практики);

- задължителното, подобно на заклинание, включване на темата за автоматизацията във всякакви отчети, планове, обещания и пр.;

- високомерното суетене на всякакви външни за библиотеките лица – „автоматизатори“, главно инженери и пр.

Отбелязвам всичко това, не за да подмина и подценя успехите, а защото управленски принцип е да се анализират *собствените* грешки (и усвояват *чуждите* добри практики).

Библиотечната автоматизация е процес, разтеглен във времето, върху който влияят и различни изцяло външни, напълно независещи и нямащи нищо общо с него фактори – стопанската и организационна криза в страната през втората половина на 80-те години и цялостната криза и изместването на приоритети през 90-те години на XX в.

Не трябва да се пренебрегва, че през 70-те и 80-те години библиотечната автоматизация представлява неотделима, макар и силно подценена част от политиката на „въвеждане на научно-техническия прогрес“, осъществявана от доминирания от комунистическата партия режим. Това обуславя идеологическите формулировки, с които са съпътствани решенията в тази сфера. Идеологизацията („партийността“ според други определения) е неотменна от различни директивни и обзорни статии,

материали, разглеждащи опит и слабости и др. текстове, срещащи се в библиотекословески и библиотечни издания.

Защо, не се случва автоматизацията?

Краткият отговор се изчерпва с трите констатации – недостиг/липса на средства, лошо планиране, неясна концепция/държавна политика. До 1989 г. решаващи са две условия, произтичащи от същността на ситуацията в страната – планиране и финансиране. След 1989 г. на преден план изпъква рязко финансирането. Настъпва времето, когато библиотечната система трябва да преживее, а планирането отпада. Нито парите, нито общият подход към проблема за автоматизацията са приоритетни за управляващите. Състоянието на библиотечната автоматизация за периода 1990–2010 г. нагледно илюстрира това.

Автоматизацията не се случва, защото на ниво управляващи не е ясна мисията на библиотеката (и особено с какви методи и средства тя се осъществява), както и поради противоречивата представа на обществото за ролята на библиотеката. Политици и медии (още от времето на 70-те години, когато автоматизацията излиза на мода) имат особена, неадекватна на реалностите представа за библиотеките.

Библиотеките се припознават като „храмове на духа“; прикачват им се различни актуални модни функции и характеристики – „ефективна“ (70-те/80-те години), „обществен информационен център“ (от началото на 90-те години насам), „институти на демократичното общество“ (пак от същото време) и пр. Слабото звено при автоматизацията е, че тя е дейност, която лесно може да се подведе под спекулативни постановки, изразяващи конюнктурни политически цели.

До 1989 г. автоматизацията се разглежда в оптимистичен дух, като поредната крачка по пътя на научно-техническия прогрес. При посткомунизма след 1989 г. – като стремеж да се навакса изоставането от Запада и за постигане на един модерен образ. На заден план остава същността на процеса – става дума за въвеждане на нови технологии, за технологично обновление, за технологична промяна.

Подценявана фундаментална причина автоматизацията да не се осъществи (поне не в ежегодни представяните или пожелавани мащаби) е състоянието на библиотечната мисъл, респективно библиотечна теория и практика. Общият извод, който може да се направи е, че веригата не е свързана – на фактори, на позитивни моменти или дадености, както и на подготвеност, на желание, мотивираност и разбиране. Мисли се и се действа некоординирано. Отсъства цялостната визия. Не се мисли за крайния резултат. Многобройните текстове за автоматизацията на библиотечната дейност (статии, доклади, годишни отчети и др.) съдържат най-различни аспекти, някои кумулиращо изследвани. Отсъства обаче ясното усещане, че автоматизирането е част от процес на промяна/подмяна на определени технологии, а и на промяна на някои функции.

По темата с времето са изказани множество единични мнения, които не резултират в концепции. Отделните изказвания, както и обобщаващите постановки съществуват почти без реакция от противостоящи мнения.

Прегледаните от мен (като база за направените изводи) библиотечни документи – отчети на извършването по години в областта на автоматизацията, показват наличие на проблеми, представят желание за решаването и същевременно силна степен на формалност, плъзгане по повърхността им. На моменти дори от поведението на някои библиотечни специалисти прозира чувството, че има време, че

автоматизацията е процес, разтеглен във времето, че той ще стане, едва ли не от само себе си.

Всъщност направеното не е малко; и може би често това се дължи на разбиране и усилия, полагани във от общата тенденция, автоматизацията да се свежда до преповтаряне на постановки, еднообразни отчети и позоваване на „водещ“ чужд опит.

Прави впечатление, че веднъж поставена на дневен ред автоматизацията присъства постоянно, на нея се отделя редовно внимание. Публикуват се различни теоретични и с практическа насоченост статии. Споделят се наблюдения от чужда практика. Споделя се и местен, български опит.

Какви изводи могат да се направят?

Всяко връщане към миналото на една технологична област, каквато е библиотечното дело, има смисъл, само за да се потърсят причини за осъществяването/неосъществяването на даден процес.

Развитието на процеса на автоматизация на библиотечната дейност може да се използва като пример за прилагането в работата на библиотеките/респективно на цялата библиотечна сфера на принципите *постепенност, постепеност, надгравидане* и разбира се, *всеобхватност*.

От друга гледна точка, процесът илюстрира необходимостта от ясни приоритети, оптимално разпределяне задачите във времето, отчитане спецификите на различните дейности и при различни библиотеки.

Една друга необходимост, която разглежданият случай извежда, е да се поддържа тясна връзка между „практици“ и „теоретици“, между работещите на място, които изпълняват основни технологични библиотечни операции, и онези, които заемат висши ръководни позиции.

Казусът „автоматизация“ потвърждава значението на операцията *анализ на ситуацията*, както и на анализа на силните/слабите страни, или изразено със съвременна терминология: SWOT анализ.

Случилото се с библиотечната автоматизация може да служи за илюстрация на процеса на контрол и оценка в библиотечната сфера: контрол без обратна връзка и без последствия, формална оценка.

Могат да се представят и два други извода:

- практиката показва, че в библиотечната сфера трудно може да се говори за комплексност на управленските решения;
- в библиотечната наука и практика като правило се пренебрегва (механично, несъзнателно) положението, че в повечето случаи различните фактори съществуват в корелация.

Всички успехи, респективно неудачи при осъществяването на библиотечната автоматизация се свеждат до степента на осъществяване/неосъществяване на посочените изисквания („необходимости“) и принципи.

Резюме

Може да се обобщи, че автоматизацията:

- никога не е поставяна на оперативен обмисляне/осмисляне. По презумпция тя се приема като категорична необходимост. Тази увереност в необходимостта изиграва лоша шега, защото не се осмисля по отношение на главни фактори – като

обхват, етапност, средства, персонал, специфики за отделни библиотеки, типове библиотеки, както и на детайли;

- никога не е сваляна от дневен ред, макар и превърнала се в рутинна задача, за която на моменти да се губи ентусиазъм, и дори да се измества на заден план от моментно по-актуални задачи.

Погледът към изминалото развитие на библиотечната автоматизация (и като тема, и като процес, дейност) дава възможност да се проследи и развитието на отделни други аспекти – например на библиотечната мисъл, както и развитието на целия библиотечен сегмент.

По-важно е, струва ми се, да се открият основни тенденции в библиотечната сфера, притежаващи устойчив характер. Това би позволило да се използват позитивни страни и добри практики и респективно – да се открият повтарящи се пропуски, грешки и недостатъци, които да се избягват.

Пропуснатите ползи от подценения опит по направлението автоматизация са очевидни, ако се направи сравнение с процеса на дигитализация. И при него много от пропуските, недостатъците и затрудненията от предишния процес се повтарят:

- липса на координация;
- силно подценено планиране;
- отсъстваща или само формална обратна връзка;
- повърхностно усвояване на чуждия опит.

Следната симптоматична констатация, с която искам да завърша и която оставам без коментар, е направена приблизително четвърт век след реалното българско начало на библиотечната автоматизация:

„Няма алтернатива на автоматизираните библиотечни технологии и интегрални информационни и комуникационни системи за решаване на сложните проблеми на библиотеките за разкриване и популяризиране на библиотечните фондове“¹.

¹ Атанасова, Д., Салтирова-Павлова, К. Автоматизация на библиотеката на Софийски исторически музей. // *Библиотеки, четене, комуникации*, Велико Търново, 2005, с. 304–310. Цит. от с. 308.

ПЪТЯТ НА КНИГАТА ДО ЧИТАТЕЛЯ

ЧИТАЛИЩЕТО В СВИЩОВ НАВЪРШИ 155 ГОДИНИ

ГАНКА ИВАНОВА

В края на януари т.г. Първото българско народно читалище „Еленка и Кирил Аврамови – 1856“ отбеляза своята 155-годишнина. То е основано на 30 януари 1856 г. по инициатива на Емануил Васкидович, Георги Владикин, Христати Филчов и Димитър Начович, които „воспалени от родолюбието си определиха по възможности да пожертва всякий от онаго дара, от когото Бог им подарил, за да поставят едно българско читалище“.

През 1904 г. Кирил Д. Аврамов прави щедър жест и дарява на свищовската община 200 000 златни лева за построяване на сграда за театър и читалище. На първо място в програмата на читалището основателите определили да бъде създадена градска библиотека, както и да се събират стари ръкописи на пергамент и хартия. И тъй като волята на дарителите е свещена, това било изпълнено. Началният книжен фонд на библиотеката представлявал дарените от Емануил Васкидович 800 тома книги на „елински, славянски, сръбски и разни други езици“. Още през първата година библиотеката събрала 2000 тома. В момента тя вече разполага с над 101 000 библиотечни единици, сред които ценни ръкописи и архивни документи. Сред тях са сбирка от първите учебници, „Държавен вестник“ и дневниците на Народното събрание. Цялото това книжовно богатство е в ръцете на двете библиотекарки Маргарита Колева и Веселина Спасова. Би могло с чиста съвест да се каже, че читалищната библиотека има голям късмет с тези дами, защото едва ли биха се намерили по-съвестни, работливи и сърцати труженички за тази „светая светих“ на българската литературна съкровищница.

Веселина и Маргарита, или Весито и Маргото, както всички ги наричат, са навсякъде заедно – и на работното си място в библиотеката, и през обедната почивка, отбили се някъде да похапнат нещо „на крак“, и на театралната сцена по време на репетициите на драматичния театър при читалището. Свищовлии толкова са свикнали да ги виждат заедно, че просто не могат да си ги представят поотделно. За повечето неща от работното си ежедневие те са единомисленици. В същото време са и толкова различни.

Маргарита Колева е от Плевен. Тя е завършила математическата гимназия „Гео Милев“, а висшето си образование в СА „Д. А. Ценов“ – Свищов, специалност



УПС. Постъпила е на работа в библиотеката през март 1994 г. Още оттогава е и самодейка в драматичния театър към читалището.



Маргарита Колева и Веселина Спасова

Веселина Спасова е завършила РЕГ „В. Каравасилев“ в Плевен, ДБИ (София) – полувисше образование, а по-късно се дипломира във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ – специалност „Библиотекознание и библиография“. Запознава се с колежката си Маргарита при постъпването си в читалищната библиотека в началото на май 1996 г. Двете колежки установили, че живеят в един квартал на града, в един жилищен блок. Установили още, че и двете са от Плевенския край и че имат еднакво влечение към театъра. Малко по-малко те станали неразделни. Такива са и до днес.

Веселина и Маргарита споделят, че се натъжават, когато разберат, че според някои работата на библиотекаря е само четене на книжки. Пътят на една книга до читателя е дълъг, споделят те, това е комплектуване, регистриране, информация, обработване, инвентаризиране... Иначе и двете си обичат работата. Харесват срещите си с читатели от различни поколения, работата с тях ги обогатява, стремят се да им помогнат в търсенето на различна литература. А това изисква много време за предварително извършване на справки, за да се достигне до кратък, точен и конкретен отговор. Те се стремят да докажат с работата си, че именно библиотекарят е този, който насочва читателя в търсенето на подходящата за него информация.

Маргарита и Веселина спечелиха уважението на четящата общност със спечелването на проект „Консервация и съхранение на уникални библиотечни документи“. С дигитализирането на ръкописите и на някои старопечатни издания те извънредно много улесниха работата с тези ценни документи на научни специалисти в областта на литературата, историята, богословието. С тези документи сега работят учени от България, Русия, дори от Ватикана. По този повод те твърдят, че са горди, че читалищната библиотека има принос в световната наука.

През последните години благодарение на спечелени проекти към Министерството на културата двете библиотекарки допринесоха за обогатяването на книжния

фонд на читалищната библиотека със закупуване на библиотечни документи на стойност над 5 хиляди лева.

„Не можем да се оплачем от липсата на читатели“, скромно споделят Веси и Марго. През изминалата 2010 г. посещенията са близо 4400, а читателите им наброяват 854 души.

Но има нещо, с което само Веселина може да се похвали – майсторски направеното от нея вино от собствените лозя. Всяка година тя се „упражнява“ в този занаят и колегите ѝ са единодушни, че става все по-добра. Тя редовно участва в конкурса за най-добро домашно червено вино и преди две години удари всички мъже в земята с мерлото „Песента на слънцето“. Всички, които са го опитвали, а те съвсем не са малко, твърдят, че нейната запазена марка вино е истински еликсир.

В салона на читалището текат репетициите на новата театрална постановка „Гърси се лъжец“ на гръцкия драматург Димитрис Псатас. В главните женски роли – Маргарита и Веселина!



Премиера

На 10 март т.г. в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ доц. д-р Георги Цанков представи книгата „Слово и родина“ на известния преди 1944 г. литературен критик Йордан Бадев. Освен обстойния предговор на литературния критик проф. Божидар Кунчев, изданието включва и раздели: „Из „Животът и изкуството“ и статии от периодиката“, „Из „Скици на живите“, „Други скици“ и автобиографичните бележки, озаглавени „Из „От ранно детство“. Това е третата книга от поредицата „Другата българска литература на XX век“ на ИЦ „Боян Пенев“ и е издадена със спомоществователството на Националния дарителски фонд „13 века България“. Името на Йордан Бадев е познато на много широк кръг литературни критици. И то по обяснима причина. Бил е убит без съд и присъда през есента по време на събитията от 1944 г., но затова пък официално е осъден посмъртно от „народния съд“ през март 1945 г. по делата на интелектуалците. Въпреки реабилитирането му през 1989 г. той все още остава твърде малко познат и четен. Йордан Бадев е автор на следните книги:

„Трите македонски организации (1921),
 „Заговорът против Тодор Александров по данни на
 Вътрешната македонска революционна организация“ (1924),
 „От ранно детство. Спомени“ (1928), „Скици на живите“ (1934),
 „Животът и изкуството“ (1938) и „Даме Груев. Живот и дело“ (1943).

В представянето на „Слово и родина“ взеха участие доц. Елка Трайкова от Института за литература, доц. д-р Георги Цанков и съставителят на изданието проф. Божидар Кунчев.

МАГИЧЕСКИЯТ ТАНЦ НА ПЕЧАТНОТО СЛОВО* АМУЛЕТНИТЕ СВИТЪЦИ И ХРИСТИЯНСТВОТО

БОЯНА МИНЧЕВА, ЛЮБОМИР ГЕОРГИЕВ

Често пъти те – малките текстчета, изписани на оловни плочки или на окъсани от носене листчета, говорят много повече за една страна и един народ от мъдрите, обемисти фолианти. Вглеждайки се в страховете, надеждите, вярванията, желанията и тайните на нашите прадеди, ние всъщност откриваме себе си и установяваме колко много и в същото време колко малко сме се променили.

Из „Амулетите и талисманите в българската писмена традиция“

Една пробудена реликва е готова да възстанови изгубеното равновесие. Кади-фената повърхност на хартията, попила вълшебството на словото, срещу страха, несигурността и болката... Магията от допира с „Абагар“ – *християнският свитък-амулет, отпечатан за пръв път точно преди 360 лета.*

Още в дълбоката древност, предизвикани от непредвидимите обрати на съдбата, нашите предци отреждат магическа сила на определени предмети и обекти от видимия свят, превръщайки ги в амулети. Съпроводени от ритуални формули и заклинания, които подсилват тяхната магическа мощ, постепенно тези предмети сами стават носители на словото и изразители на неговата целебна сила. Отделни молитви и списъци с имената на Бога и Богородица най-напред се гравират върху плочки от различен материал – скъпоценни камъни, благородни метали. Такъв е характерът на сребърния свитък, намерен през 1979 г. от Гавраил Баркей по време на археологически разкопки в погребална пещера в Хиномската долина в Йерусалим. Това е амулет от края на VII или началото на VI в. преди Христа, който представлява и най-старото известно писмено свидетелство за името на Бога, както и най-ранният документиран библейски текст. Предназначението му е било да пази своя собственик от всякакви беди и непредвидени злини както в земния живот, така и след смъртта.

Произходът на думата „амулет“ до днес не е напълно изяснен. Проф. Боряна Христова представя многоликите словесни първообрази, сходни по звучене и смисъл на тази дума – гръцкото название на едно магическо растение; арабската дума за „висулка“; латинското *amolior*, което означава „отклонявам, отблъсквам“. За разлика от талисмана, който се създава с цел да привлече успеха и щастието, амулетът има предназначението да отблъсква бедите и злото. Свитъци с писан магически текст

* Предговор към библиофилското издание на „Абагар“ по случай 360-годишнината от отпечатването му, подготвено от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и издателство „Сиела“.

върху пергамент и папирус съществуват още от дълбока древност и във всички човешки цивилизации, за да осигуряват изцеление, добруване и спокоен сън.

Християнските амулети отразяват един по-късен етап от религиозното мислене. Те се изграждат чрез основните символи на християнството – Светият Кръст, имената на Бог и Богородица, както и литургични формули, които имат силата да лекуват. Отделни текстове от Библията са възприети безусловно като мощно средство срещу различни злини, демонично присъствие и влияние. Амулетът е своеобразен посредник между този, който го носи, и заложените в него свръхсили, а основни фактори в отключването на магията са самовнушението и вярата на притежателя му. Вълшебникът, от когото зависи зареждането на този магически предмет и въздействието му, е неговият създател.

Филип Станиславов, „Епископ от Велика България“

Малцина са българите от XVII столетие, писмени сведения за чиито идеали и страдания, успехи и провали са оцелели през дългите смутни векове чак до наши дни. За щастие, архивите съхраняват значителен документален материал относно издателя на „Абагар“, който освен важна историческа личност е и една от най-интересните фигури на своето време.

Филип Станиславов е роден около 1608–1610 г. в отличаващото се с богатата си земя и многобройни извори павликянско село Ореш, недалеч от гр. Свищов.

Павликянският произход е ключ за по-точното разбиране на особеностите на старопечатната книга и на характера на нейния автор. Павликянството възниква към средата на VII в. в граничните райони между Армения и Византия. То е дуалистична ерес, в която съдбините на света се представят като следствие от двубоя между доброто и злото начало, които са относително равностойни. Павликянството постепенно прониква на Запад и оказва влияние върху формирането на богомилското учение. През XV–XVII в. най-много павликяни живеят в Северна България. Тяхната общност, която няма собствена църковна организация, е подложена на натиск за нейното приобщаване от страна на православни, мюсюлмани и католици. Ореш например по онова време е смесено село, в което живеят както християни, така също павликяни и мюсюлмани. Макар Филип Станиславов да е католик по рождение, самият той изтъква, че има „влиятелни роднини и най-влиятелни приятели турци“.

Будният младеж учи в Илирийския колеж в италианското градче Лорето (1627–1633). Там Римската църква подготвяла момчета, които да проповядват Христовата вяра в покорените от османците техни родни земи. Както отбелязва академик Иван Дуйчев, общуването на Станиславов в Италия със синове на различни народи разширява неговия кръгзор и засилва народностното му чувство. Селянинът от Ореш сам получава възможността да се убеди колко по-добре живеят свободните от османското господство европейци. Осъзнал възможностите, които осигурява доброто образование, той проявява завидно ученолюбие и езикови способности, заради които църковните власти го назначават за преводач. Съществуват свидетелства, според които Станиславов е защитил докторат в Рим.

През 1635 г. Станиславов се завръща, за да служи на Папството в своето отечество и да обърне окончателно в католичеството родното си село Ореш, „заразено от павликянското заблуждение“. За неговото родолюбие свидетелства дори подписът му „Дон Филип Станиславов, българин, апостолически мисионер в царство България“ (1636).

След оспорван избор той става Никополски епископ (1648). Както преди като

мисионер, тъй и сега като епископ, Филип Станиславов усърдно работи за духовното повдигане на паството си, чрез изграждане на църкви и привличане на духовенство в епархията си. Той открива първото училище в павликянските земи, в село Трънчевица. Неговите стремежи обаче се простират още по-нататък – Станиславов настоява за основаването на високо училище за българи в Дубровник. Натъкнал се на пречки в своя замисъл, той изказва възмущението си: *„Всички чужди народи имат училища, както в Рим немците, фламандците и маронитите, в Лорето далматинците, албанците, бошняците и дубровничаните. А бедните българи нямат нито къде, нито как да придобият добродетел и наука“*.

Други качества, които вече не са подразбиращи се за един висш духовник, но се оказват твърде полезни и в онези смутни времена, са деловитостта, практичността, дори комбинативността на Станиславов. *„Цяла година той кръстосва страната... А за по-сигурно пътуване по тия места има привилегия от турските пашии и каймаками да ходи където си иска, да язди кон, да носи оръжие и прочее. Ала винаги пътува облечен като търговец, по турски. Поради привилегиите си той е останал непокътнат от турските произволи, а напротив – уважаван е от арменците и схизматичите и винаги е посрещан любезно.“*

Филип Станиславов е лишен от блясъка на църковен аристократ, но пък успешно преодолява пречките и формалностите пред изпълнението на своята мисия.

Ренесансовата личност на Никополския епископ не се състои само от добродетели. Той впечатлява с буйния си нрав. Павликяните се отличаваха със своето непокорство – те например почти се разбунтували, когато католическата църква се опитала да ограничи стария им обичай да ядат, играят и се напиват в храма. Именно буйността на Станиславов е основна причина Папството да го лиши от епископски сан през 1662 г. Освен това висшите клирици не приемат обичая на българина да пътува предрешен, защото според тях това уронвало престижа на високия му църковен сан.

Амбициозният възпитаник на Лорето приема с много болка тази несполука. Той многословно се оплаква в свое писмо до църковните власти: *„Страдам не от фарисеи и езичници, а от моите добри приятели, които ми направиха най-голямото зло“*.

Тези жалби наподобяват като звучене „Житие и страдания грешнаго Софрония“. Изкушаващо е да се съпоставят Никополският католически епископ Филип и Врачанският православен епископ Софроний. И двамата успяват в отпечатването на книга, толкова трудно за един българин от онази епоха начинание, което обаче има такава важност за българския народ като цяло. Двамата висши духовници се проявяват като типични ренесансови личности, които съчетават в себе си ярко изявени качества – жажда за наука и хитрост, родолюбие и себелюбие; достойна за мъченици жертвоготовност в името на паството и свойствена за търговци практична деловитост...

Разжалваният Станиславов не остава без работа, а се захваща като преводач от турски при някакъв немски търговец в Русе. Едновременно с това обаче той не се отказва от църковната си кариера, отстоява неуморно своите интереси и успява да си върне своя епископски сан (1673). Само година по-късно обаче го застига смъртта и той бива погребан в своя катедрален град Никопол.

Според оценката на проф. Никола Милев, Филип Станиславов е бил най-българин от всички ратници на католическата пропаганда. Той бил най-тясно свързан с българската книжовна история и повече от всички други познавал своите

сънародници и разбирал техните духовни нужди, заради което заема място между най-видните българи от миналите столетия.

Както всяка нова религия ползва добре познатите форми на съществуващото към нейната поява вървяване, ритуална практика или философия, така и Станиславов наанася своите послания върху канавата на добре познатия амулет – писмото на цар Авгар (иначе казано – Абагар). Без да пренебрегва стойността на апокрифа за българите павликяни, той подрежда около него молитвени текстове и християнски формули, утвърждаващи идеите на църквата и подтикващи към просвета чрез възвеличаване на магическата сила на словото.

Текст, образ и форма „наместо силни мощи“

„Абагар“ се ражда в Рим през 1651 г., както сам неговият автор посочва в края на печатното издание. Състои се от 5 листа с размер: 44,5x33,5 см, на които текстът и изображенията са отпечатани само от едната страна. На всеки лист са разположени четири колони, оградени с рамка от наборен орнамент с размери: 28,5x7,9 см.

Изданието е предназначено за употреба под формата на свитък с дължина около 5,80 м, който се получава при разрязване и последователно залепване на колоните една под друга. По този начин той придобива силата на амулет и, носен от своя притежател, му осигурява възвръщащата контактна защита на магическите текстове, отпечатани върху него. Според свидетелствата на руския библиограф Павел Кепен, отбелязани собственоръчно в екземпляр на „Абагар“, закупен от Александър Чертков в Рим през 1826 г., „Абагар“ е бил ползван и неразрязан, залепен на стената. При този вариант на употреба става ясно, че магическото въздействие не се ограничава само до допир с предмета, а и до прочит на текста, поместен в него. На науката до този момент са известни 15 запазени екземпляра от изданието, като само един от тях е съхранен под формата на свитък и се пази в Университетската библиотека в Болоня.

Интересна и загадъчна е съдбата на единствения екземпляр, който се съхранява в България, в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. В първото писмено съобщение за този екземпляр авторът на публикацията Божан Ангелов отбелязва: „Историята на придобиването ѝ [на „Абагар“, бел. авт.] не е известна. До април 1924 г. не се знаеше, че „Абагарът“ се намира в книжката на Народната библиотека. Сега тя е инвентаризирана под № 828 от 1924 г. и се пази в дирекцията на Народната библиотека. Тя биде случайно намерена от В. Дякович, командирован учител в Народната библиотека, в купищата дубликати на вестници, когато те се подреждаха от него“. Разпознат от специалистите след тази тайнствена поява, „Абагар“ се събужда за нов живот и отправя към тях своите предизвикателства.

Пресъздаден по фотомеханичен начин във формата на свитък през 1979 г., тиражът му бързо се изчерпва, а сякаш с него и самото издание потъва в незаслужено забвение. Възкресен през 2001 г. за своята 350-годишнина чрез фототипното издание на едноименното издателство от Велико Търново, християнският амулет припомни отново за отминалите времена и за своя създател, но лишен от магическата си форма остана в обсега на вниманието на малцината, запознати с личността и творението на отец Филип Станиславов. И десетилетие по-късно българите пожелаха пак да се докоснат до изгубения свитък.

Заглавието „Абагар“ е определено от самия автор в послеслова. Изследователите разглеждат два варианта за него. Според част от тях, „кръстник“ на изданието става едеският цар Авгар – централна фигура в апокрифа, залегнал в основата

на текста. Други предполагат, че „Абагар“ има връзка с латинското *abgatorium*, означаващо своеобразен набор от напътствия и ръководни съчинения, свързани с разпространението на християнската вяра. Възможно е авторът да е вмъкнал в това название и тайнствен смисъл, подходящ за издание с подобен характер.

Шрифтът на книгата, изработен от френския гравьор Робер Гранжон, е ясен и прави текста лесен за четене. Езикът е разнороден и се определя от различните източници, които Ф. Станиславов ползва при подбора на текстове за „Абагара“. Хърватските заемки идват от основния сборник с молитви „*Rituale Romanum*“, използван от българския епископ. Българо-сръбският книжовен език преминава в „Абагар“ чрез апокрифните текстове от венецианските издания на славянските кирилски печатни книги от XVI в. Най-силно впечатление прави присъствието на новобългарски примеси, отразяващи съвременни на автора български говорни езикови особености. „Абагар“ е всъщност и първото печатно издание с новобългарски езикови елементи и първият печатен български амулет.

Слово и смисъл между апокрифа и канона

„И изпрати Исус апостол Тадей и го излекува, но не с биле или с цяр, ни с магия, но със слово.“

Преодолял ограниченията на своите предшественици, „Абагар“ на Филип Станиславов обединява смисъла на божествените послания с магическата форма на амулета. Изданието представлява композиция от текст и гравирани изображения на светци.

Гравюрите, общо 9 на брой, въвеждат в текста, отпечатан след всяка една от тях, „Абагар“ започва със сцената „Коронясването на св. Богородица“, издържана изцяло в духа на католическата традиция. Пред Молитвата за Светата Божия Църква стоят образите на св. св. Константин и Елена, а пред молитвата за смъртния час – св. Архангел Михаил. Гравюрите са характерни за печатните славянски молитвени сборници от този период и по всяка вероятност са изработени от майстор със славянски произход. Част от тях срещаме и в „Часословец“ на първия български печатар Яков Крайков от 1566 г.

Изобразени са най-известните християнски светци-закрилници: св. Николай, св. великомъченик Георги, св. великомъченик Димитър, св. първомъченик Стефан, св. Василий Велики, св. Кирил и св. Атанасий. Изображенията на светците имат въздействие, аналогично с това на чудотворните икони.

Съдържанието почти изцяло е заимствано от различни източници, както пише и самият Станиславов в послесловието на „Абагара“. Започва с една комбинация от свещени текстове с амулетна стойност, отнасящи се до най-ярките символи на християнството. В началото на свитъка е Похвалата на Честния кръст и Неразделимата Троица. Тук е поместен Тропар¹ на Светия Кръст. Чрез този въвеждащ текст се извършва „освещаване“ на амулета.

Списъкът с имената-епитети на Бога, поместен след Похвалата на Кръста, е изграден на основата на апокрифа² „72 имена Господни“, който според Валентина

¹ Кратко песнопение, посветено на събитието или на светеца, които се честват при съответното богослужение.

² Произведение с библейски сюжет, което Църквата приема за недостоверно и го отрича или преследва.

Измирлиева „представлява християнска адаптация на средновековен кабалистичен амулет, извършена най-вероятно през XII в. в Южна Франция, в която структурната матрица от 72 имена „срещу всяко зло“ се попълва с традиционни християнски названия на Бога, почерпани главно от Библията и литургическата практика“. Много силна е изначалната вяра в предопределящите функции на името, която впоследствие е кодифицирана и в латинската сентенция „Nomen est omen“ – „Името е съдба“.

Списъкът с имената-епитети на Богородица е поместен след този с имената на Бога. В основата му лежи апокрифът „72 имена Богородични“. Филип Станиславов ползва доста свободно относително устойчивия набор от епитетите и прозвищата, публикуван от неговите предшественици. Той подменя голяма част от тях в края на апокрифния текст с други, по-разбираеми и по-ярки, отразяващи светостта на Божията майка и нейната всеопрощаваща благодат.

В центъра на апокрифната част на „Абагара“ е поместено писмото на едеския цар Авгар, отпечатано непосредствено след имената на Богородица. Всъщност това е и най-древният, както и най-популярният апокрифен текст в целия свитък, почитан като безспорен амулет от древността. Евсевий Кесарийски, наричан още „баща на църковната историография“, пръв свидетелства през IV в., че познава писмата на Исус и цар Авгар от Едеса. Според преданието царят заболял от нелечима болест. С писмо до Исус той се обърнал с молба за помощ, позовавайки се на уменията на Бога да цери „без магии и без билки“, а само със слово. В апокрифния текст е включен и разказ за убрус³ и неговата целебна сила, но той е пропуснат в „Абагара“. Ф. Станиславов помества само кратко съобщение, че чудесното изцеление е постигнато чрез пратеника на Исус – апостол Тадей, който излекувал царя със слово. Специално място епископът отделя на своето послание към четящите „Абагар“. С поучения, наставления и указания той противопоставя на магиите, магьосниците и вещиците силата на вярата и на светите тайнства на Божията църква – св. Миропомазание, св. Покаяние (Изповед) и св. Кръщение. Филип Станиславов подчертава непоколебимото въздействие на Божието слово като средство за изцеление на човешката душа и тяло, душевно просветление и чудодееен лек за предпазване от всякакво зло.

След тази част са поместени 20 молитви, част от които заимствани от *Rituale Romanum*, а други – свободно създадени по текстове от същия източник. В началото са публикувани молитвите за предотвратяване на зловредни влияния – срещу главоболие, недъзи, за предпазване по време на път, против ухапване от бясно куче. Поместени са и група текстове, съдържащи наставления за тайнството Брак. Тяхното наличие в „Абагара“ се обяснява на основата на вярвания от общ европейски характер. На определени места са оставяни разстояния между редовете и думите за попълване на името на притежателя на свитъка, което го превръща в средство за индивидуална употреба и защита.

Молитвата като сакрален текст често придобива функциите на амулет, изразена самостоятелно или като част от по-голяма цялост. Призната от църквата (канонична) или конструирана от своя автор, тя отново съдържа имена на светци, Бог или Богородица и магическа формула, с която изгражда щит срещу определена беда или болест. Непроменени са текстовете на „Отче наш“ и „Молитва на Пре-

³ Според преданието това е образът на Исус Христос, отпечатан върху ленена кърпа. Известно още като „Образ неръкотворен“, изображението се приема и за първата икона.

света Богородица“ – универсални молитви на християнството, които са положени в пространствения и идеен център на молитвената композиция. На съответните езически обреди, широко разпространени сред населението, Станиславов предлага заместител-молитва, като по този начин утвърждава християнската вяра и ролята на църквата и църковните дейци. С тази подмяна на текста от съществуващите еретически свитъци-амулетни с компромисния между суеверие и вяра молитвен набор, епископът налага християнството посредством най-успешния модел – подражанието, и най-силното оръжие – убедителната сила на словото, най-мощната приложна магия.

За употребата и популярността на „Абагар“ можем да съдим по широките граници, в които днес са запазени екземпляри от него. От Париж до Казан и от Копенхаген до Рим амулетът дарява с чудодейната си сила читатели и ползватели от различни националности и религии. И обезсмъртява името на своя създател.

М.Б.З.М.Г.

Простено да ти е, отче Филипе, за дързостта да разкажеш Божиите послания със свои думи, а ние ще последваме молитвения възглас, поместен в края на твоето послание „Молете Бога За Мен Грешния“ и ще запалим свещ за душата на още един български църковен деец и просветител. Амин и да пребъде магията на писаното слово в името на спасението и добродетелта!

Литература

1. Ангелов, Б. Три литературно-библиографски бележки. Абагарът на Софийската Народна библиотека. // *Годишник на Народната библиотека в София за 1923 г.* – София, 1924, с. 89–92.
2. Дуйчев, И. Филип Станиславов. // *Бележити българи*, т. 3, (1396–1878). – София, 1969, с. 75–87.
3. Измирлнева, В. Книгопечатане и магия на прага на модерна Европа. (Типографският амулет между Апенините и Балкана). // *Старобългарска литература*, № 41–42, 2009, с. 453–465.
4. Йосифов-Бохачек, А. Епископ Филип Станиславов (1612–1674). Личност, дело и неговия „Абагар“. – София, 1937.
5. Кой кой е сред българите XV–XIX в. – София, 2000, с. 258.
6. Кузьминский, К. О сборнике молитв, известном под названием „Абагар“. – Москва, 1906.
7. Милев, Н. Католишката пропаганда в България през XVII в. – София, 1914.
8. Пундев, В. Сборникът „Абагар“ от епископ Филип Станиславов. // *Годишник на Народната библиотека в Пловдив за 1924 г.* – София, 1926, с. 289–337.
9. Райков, Б. Абагар на Филип Станиславов. Рим, 1651 г. – София, 1979.
10. Христова, Б. Амулетите и талисманите в българската писмена традиция. – София, 2001.
11. Якимирский, А. К истории ложных молитв в южнославянской письменности. // *ПОРЯС*, XVIII, 1913, кн. 3, с. 1–102.
12. Izmirlieva, V. All the names of Lord : lists, mysticism and magic. – Chicago, 2008.

ПЪТЯТ ПРЕЗ ГОДИНИТЕ ПРОДЪЛЖАВА*

КОНСТАНТИН КОНСТАНТИНОВ

1 януари 1963

Един ден (6 или 7 септември [1944 г.]) м[инистъ]рът на правосъдието Борис Павлов, мой добър познат, дойде в Радиото, за да прочете указа за амнистията, която новото правителство бе обявило – струва ми се за всички политически престъпления. Тъй като в ония месеци нямаше „Държ[авен] вестник“ (Държавната печатница бе разрушена от бомби, учрежденията бяха евакуирани в провинцията), всяко важно (че дори и не важно) правителствено съобщение се обявяваше чрез Радиото. Указът за амнистията, едно извънредно важно решение на правителството, трябваше да бъде съобщен по радиото и м[инистъ]рът на правосъдието бе дошъл лично да прочете сам по микрофона на Радио София указа и да даде необходимите за случая административни нареждания. Аз бях с него в студиото, чух го, когато отправяше заповедта си към всички прокурори, следователи, съдии, директори на затвори да освободят веднага политич[еските] затворници, които са в техните райони. След това разговаряхме по събитията, които се надпреварваха стремглаво: положението бе много усложнено и Павлов смяташе, че и тоя кабинет няма да се задържи. (Б. Павлов бе един от младите, умни и честни демократи, чист човек, безкористен и искрен родолюбец – той умря в концлагера „Белене“.) На следния ден Павлов дойде пак. „Вчера при четенето на указа съм допуснал една малка грешка“, каза ми той, „която може да създаде някои недоразумения; затова днес ще повторя текстуално точно указа, за да няма неясноти“. След прочитането Павлов, вече съвсем песимист по съдбата на кабинета Муравиев, ми каза: „Ние си отиваме, но изглежда, че ще трябва да обявим война на Германия“. Така и стана. А Съв[етският] съюз бе обявил още на 5.IX., от своя страна, война на България и България веднага поиска примирие от Съв[етския] съюз, като изпрати със самолет специална делегация (ако не се лъжа – П. Стайнов, проф. Михалчев¹, Х. Левенсон² и др.) при щаба на маршал Толбухин.



*Откъс от книгата на Константин Константинов „Неиздадени спомени (Пътят през годините продължава)“, съставител Асен Георгиев, ред. и увод проф. Боряна Христова, която предстои да бъде издадена от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

С настоящата книга Националната библиотека поставя началото на нова поредица – с неиздадени спомени, дневници и литературни творби на известни наши писатели, които се съхраняват във фондовете ѝ.

Заглавието на книгата е на издателя.

¹ Проф. Димитър Михалчев – бълг. философ, посланик в Москва от 1944 до 1946 г.

² Хенрих Левенсон – бълг. преводач.

През тия дни вътре в Радиото се вършеше между чиновниците някаква скрита работа, която ми стана ясна два-три дни по-късно. Така една вечер заварих техниците, които се мъчеха да запишат на магнетофонна лента от предаванията на Радио Москва химна на Съв[етския] съюз. „Трябва да го имаме“, казаха ми техниците, „защото до сега нямаме нито плочи, нито ленти с химна, а скоро ще трябва да го предаваме“. Друго: на 9.IX. сутринта същите младежи изнесоха едно или две съветски знамена, приготвени през тия дни: „Нали ще посрещаме русите“, казаха ми те, „ние ги приготвихме предварително“. Още някои неща, за които ще стане дума по-нататък, свидетелстваха, че без да подозирам (не само аз, но и предишното ръководство), в Радиото е имало някакво тайно комунистическо ядро (аз узнах после и хората), което е заседавало, решавало и действало и към което, както ще се види след малко, се бяха прилепили на 9 и 10 септември хора от съвсем противния лагер; в един непостижим за нас в онова време цинизъм, който по-късно и днес, уви, е най-обикновеното явление между българските интелектуалци.

Когато във вестниците се съобщи за назначаването ми като директор на Радио София („Зора“ помести дори портрета ми и някои приятели, като видели снимката, помислили най-напред, че съм убит от бомбардировките), получих няколко поздравления – писмени и телеграфически, и от комунисти – писатели и художници. (За съжаление нищо не съм запазил от ония дни и макар да помня от кого бяха тия писма и телеграми, не мога да ги именувам, защото хората днес сигурно ще отричат, а аз няма как да го докажа.) Във всеки случай помня два случая. Първият бе с Христо Радевски. Аз почти всеки ден слизах с колата на Радиото в София (до 1.IX., за да се виждам и съветвам с м[инистър]р Колчев – той никога не ми даваше нареждания и след това за новини и ориентиране по събитията, които вървяха стремглаво), и веднъж, когато трябваше да вземем бензин в склада на пощите на ул. „Бенковски“, току до тогавашното здание на Спестовна каса (предишното помещение на Радио София), докато чаках на улицата, видях Христо Радевски. Той се спря любезен, поздрави ме с директорството и изказа задоволство, че е сменена старата управа; аз му казах съвсем чистосърдечно и просто: „Хайде елате да ми помагате, аз съм съвсем сам и имам нужда от хора като вас“. Той се поусмихна, благодари и отвърна: „Може, но по-нататък, сега има други работи, по-важни“. Тогава не разбрах тия „по-важни работи“, тогава изобщо, както казах вече, не само аз, но и много по-версирани в политиката хора не разбираха това, което ставаше наоколо ни. Бяхме наивни или просто глупави за времето и за възрастта си. Вторият случай беше с Н. Фурнаджиев. Бях слязъл за час-два в града и се отбих в бозаджийницата срещу тогавашното М[инистерст]во на просветата (на мястото на бозаджийницата сега е „Млечният бар“ на ул. „Гр. Игнатиев“ и „Левски“). Тя беше тогава едно от малкото отворени заведения на площад „Славейков“ и там се събираха политикани, интелектуалци – писатели, музиканти и пр., върнали се вече в София или които пристигаха за ден-два от евакуацията си, за да видят какво става в столицата. Намерих там Н. Фурнаджиев, дошъл от с. Койнаре, дете бе евакуиран заедно със Съюза на популярните банки, за да узнае нещо повече по събитията. Той се зарадва от срещата, поговорихме, поканих и него да дойде на служба в Радиото, и той съвсем охотно обеща. В това време зад прозорците мина Камен Зидаров³, забързал за някъде. Фурнаджиев го извика и попита какви новини има. Зидаров много осведомено отговори, че в Чамкория се изреждат на аудиенции

³ Псевдоним на бълг. писател Тодор Манов.

при регентите разни политически водачи, представители на отделни партии, делегати на „Народния фронт“, а в тоя момент, каза той, там са „представители“ на „Отечествения фронт“ и преговарят, и си отиде. Трябва още веднъж да призная, че сега ме е срам, като си помисля за ония времена: как сме могли да бъдем тъй далеч от истинското развитие на нещата, как можехме да вярваме, че всичко ще стане точно тъй, както ние го желаехме и както си го представяхме! Ето, например тогава съвсем не ми бе ясно какво е „Народният фронт“ и какво „Отечественият“, и не се стараех да разбера, а не бях 15–20 годишен хлапак! Поумняхме, наистина, но поумняхме късно.

През тия напрегнати, наситени със слухове, с неясни очаквания, с някакво нервно, но весело лекомислие дни („ето, най-сетне, свърши се, пък каквото ще да дойде“) спомням си няколко часа – светли, тихи, откъснати от всичко свързано с тая повихрена Бог знае накъде действителност, няколко, наистина, щастливи (ако онова просто съществуване, в което потънахме за малко, би могло да се нарече щастие) часове, които ни дойдоха като най-неочакван подарък.

Бях слязъл в София с колата заедно със сестра си, за да вземем вестници, да се отбием къщи (тая изоставена от 10 януари къща, дето всичко бе наопаки, измърсено, напрашено) и да се видим по улиците с повече хора. Напоследък имаше няколко въздушни тревоги без прелитане на аероплани (една такава тревога с пускане на запалителни бомби върху бензинов склад зад Нови хан имаше наскоро, аз бях в канцеларията на радиото и разговарях с певицата Брадварова, когато съвсем ниско, почти до покрива на училищното здание, дето работеше студиото, прелетя германски самолет и след малко почнаха взривовете на варелите и пушекът (германците унищожаваша, отстъпвайки, складовете си) и затова винаги, когато отивахме в града, оставяхме колата с шофьора на ъгъла до тогавашната аптека „Пенчев“ на площад Славейков, та в случай, че сирените забучаваха, да знаем де ще я намерим за бягане извън града. Тъкмо в тоя ден, излизайки от пустата улица „Аспарух“, изпразнена почти от всичките си обитатели, чухме воя на сирените. Изтичахме до колата, около която се въртеше вече артистът от Нар[одния] театър Никола Балабанов⁴, който пребиваваше повече в Нови хан, дето уреждаше „детския час“. С Балабанов бяхме добри приятели, от няколко дни той отсъстваше от селото и се зарадвахме, като го видяхме. Качихме се и тримата в колата. Из улиците тичаха подплашени хора и градът бързо опустяваше. Ние се упътихме между други коли, които като нас препускаха по Цариградското шосе. Към Враня Балабанов предложи: „Знаете ли, хайде да не се връщаме веднага в Нови хан. Един мой роднина в с. Горни Лозен, е там отсреща на баира, има малко стопанство, канил ме е много пъти да отида. Да се отбием там, той ще се зарадва, че ще му бъдем гости за един-два часа“. Аз се съгласих и след 20–30 минути бяхме в селото. Колата остана долу под едно старо клонесто дърво, шофьорът трябваше да провери нещо в мотора, а ние тримата възлязохме по баирчето до малкия чифлик. Всъщност то беше модерен свинарник с малка, хубава и удобна къща за стопанина, с крава, кокошки, куче, чудесно гледана малка градинка и с хубава – както разбрахме по-късно, изба с бутилки френски вина. Стопанинът, не млад, приятен, очевидно просветен в работата си човек, както личеше, се грижеше сам за отглеждането на двайсетина породисти свини, като за грубата работа имаше един-двама работника. Разгледахме всичко – майките-свини, нерезите, помещенията им (в отлична чистота), развеждани от

⁴Никола Балабанов (1898, Щип – 1969, София) – водещ на детския час по Радио София.

любезния домакин, който не беше много приказлив, но говореше за работата си с неедържана обич. (Сега сигурно няма и помен от това мъничко, чудесно подредено и гледано имущество, разрушено от варварски ръце без никаква цел и нужда.) След това седнахме около маса, сред лехите с всичките ранни есенни цветя. Беше топъл, тих, почти летен ден. Небето бе чисто, със ситни седефени облачета тук-там, до нас стигаха леките домашни шумове на малко, незначително селище: посърца волска кола, някъде издрънчат менци, деца изтопуркат меко зад оградата, обути в гуменки. Долу беше полето – широко, зелено, леко повяхнало, цялото в слънце, с бялото шосе към изток и в тишината, която изпълваше пространството, нямаше нищо подозрително и тревожно: тя имаше бистрината и простия, непостижим вкус на изворна вода. И в няколко бързи, последователни мигновения всичко наоколо и вътре в нас се промени. Някаква хармония, която ни обсебваше чрез нови, непознати дотогава сетива, някакво пълно блаженство, неизпитвано до тоя час, което ни откъсваше от самите нас и ни освобождаваше от всичко досегашно. Така като че тъкмо сега се раждахме за истинския живот. Тук всичко друго, освен тая вътрешна и външна красота, беше невъзможно и абсурдно: и осакатеният град, и автомобилите по пътищата, и оная ускорителен ритъм, който ни тласкаше към всеки нов ден, и нашите жалки занимания и грижи. То беше едно кратко възвръщане в оная единствена родина, от която някога нашата клета душа е излетяла, за да се затвори в това грешно тяло.

А може би, мисля си днес, тая красота се е излъчила от самите нас, като някакво прекрасно последно припомняне, защото дълбоко в съзнанието ни, без да го долавяме напълно, се е раждало вече тъмното предчувствие за края на нашия дотогавашен свят.

След два часа бяхме отново в Нови хан. Сега слънцето още грееше, но светлината му бе оцъклена, застинала и студена, като над мъртва, миражна страна. През няколкото дни на правителството К. Муравиев напрежението продължаваше да се засилва. Съветските войски напредваха вече, струва ми се, и в България. Германците се изтегляха окончателно и разправяше се, че само над Бояна в приготвени от по-рано военни скривалища-позиции били оставени части, за да държат София. Дали е било така или нарочно бе пуснат тоя слух – не зная.

По Радиото вече не предаваха никаква германска музика, нито „великобългарска“ пропаганда. Аз бях сега титулярен директор и трябваше да отбележа тук още веднъж голямото си отвращение от морала на българския елит. Както е винаги при смяна на управление, чиновниците се боят за службите си, това е и разбираемо. Но в това учреждение, дето и персонал, и гостите-изпълнители на програмата бяха в по-голямата си част артисти, музиканти (композитори и изпълнители), писатели, журналисти, трябваше да видя такова любоугодничество, такава безочливост в лъжата, които няма да забравя докато съм жив. Особено се отличаваха в това отношение Милко Ангелов (и днес на служба в Радио София, струва ми се, член на комун[истическата] партия, който ръководеше една от службите за национална пропаганда, и д-р Тихов (сега на служба в Бълг[арската] кинематография), за когото вече споменах по-рано. Сега тия хора не ме познават също както и някои композитори, артисти и др., които тогава ме молеха да ги включа в програмата. Тъкмо обратното бе с обикновения технически и административен персонал, за който, както казах, узнах, че е бил организиран (разбира се, само една част) в комунистическа ядка. Тия хора, повечето млади, не знам защо, се привързаха бързо към мене (може би, защото през всичките тия 40–50 дни, когато началствах в Радиото, аз работех повече от тях, заедно с тях и спях само по 3–4 часа в денонощието), по-късно, когато трябваше да напускам, те спонтанно и официално, като профкомитет, правиха постъпки да ме задържат, а днес, когато се случи да се срещнем дори с пазачите на сградата, всички са любезни и мили с мене.

Студиото в Нови хан, отдето Радио София предаваше от първите бомбардировки до края на септември, беше, както споменах, в зданието на училището, което имаше ограден двор. За охрана на студиото заварих една част (не си спомням, навярно взвод) от бронирания соф[ийски] полк с началник един млад действащ поручик. Поручикът бе денонощно на поста си – имаше спретната офицерска палатка с легло, маса, малък бар, дето му ходеха на гости някои от чиновниците. Там, както научих, се отбивал понякога известният генерал Кочо Стоянов⁵, в чийто район влизало и нашето село. Аз не ходех в палатката на поручика, той бе под пряка моя заповед и аз исках да имам само служебни отношения. Та, затова и не виждах генерала, нито пък и Вл. Трендафилов, уредник на „войнишкия час“, който също се отбивал в палатката-бар. Един ден, не помня датата, но трябва да е било ден-два или три преди 9 септе[мври], ми съобщиха, че генерал К. Стоянов се самоубил. „Снощи – каза ми Стубел – мина тук, седнахме в двора при палатката и той каза: „Загубихме играта, ще си теглим последствията и днес научих, че се застрелял“, добави Стубел, загледан с присвити очи в пространството. (След някой ден той повтори същите думи – вече за своя сметка.)

Една сутрин рано (после видях, че беше към 6½ часа) чух в двора на къщата, дето живеехме със сестра ми, че някой вика: „Г-н директоре, г-н директоре!“ Станах, погледнах през прозореца и видях секретаря на радиото Георгиев. Излязох набързо и той ми викна отдолу: „Елате в студиото, от София съобщиха, че има ново правителство“. След няколко минути бях в студиото, но още отдалеч чух високоговорителите, пуснати с пълна сила, да предават листата на новото правителство. Беше 9 септември, но тогава не знаех (по-точно не мислех за датата) и едва покъсно разбрах съдбоносния смисъл на тая дата. Слушах имената на министрите и изведнъж някакво неприятно усещане, почти физическо, ме обсебва. Какво е това? Пак Кимон Георгиев⁶, пак Дамян Велчев⁷, пак Димо Казасов⁸? Какви са тия нови, съвсем непознати имена: Антон Югов⁸, Лулчо Червенков⁹, Добри Търпешев¹⁰ (сякаш в самите имена има нещо просташко и несигурно)? Само двама-трима души, които можеха все пак да вдъхнат някакво доверие, уви, за твърде кратко време – Петко Стайнов, Никола Петков¹¹, Григор Чешмеджиев¹². Какво е това правителство – на личности или на партии? Докато водех тоя вътрешен диалог, без да мога да разбера какво точно е станало, по шосето, което сече селото, неочаквано почнаха да препускат с бясна бързина камиони с изправени вътре хора, цивилни, тук-там някой войник, въоръжени, които стреляха във въздуха, викаха нещо неразбрано и яростно и вдигаха над главите си юмруци. Тук-там по колите и над предниците имаше червени знамена. Камионите хвърчаха в двете посоки, но повечето отиваха

⁵ Командир на V армия, антикомунист, командващ група за ликвидиране на въстаници и четници след 1923 и 1925 г.

⁶ Бълг. офицер, участник в Деветнайстомайския и Деветосептемврийския преврат.

⁷ Бълг. офицер, участник в превратите на 9.VI.1923, 19.V.1934 и 9.IX.1944 г. Димитър Пешев го спасява от изпълнение на смъртната присъда от 1935 г. за противодържавен заговор.

⁸ Бълг. комунист, министър на вътрешните работи след 9.IX., активен участник в убийствата в „Славянска беседа“ и един от създателите на системата от концлагери в България.

⁹ Комунист от Бургаско, участник в Септемврийското въстание.

¹⁰ Бълг. комунист, участник във въоръжени чети и командир на НОВА, един от двигателите на преврата под командата на Москва.

¹¹ Лидер на БЗНС, който се включва в правителството на ОФ, участва в „мероприятията на народната власт“ и накрая е обесен след „сталински“ процес.

¹² Лидер на БРДСП, участва в правителството на ОФ, но бързо го напуска.

към София. Тия летящи коли, тия гърмежи, викове, юмруци, червени знамена, без нито едно трицветно знаме, още повече ме объркваха. Ново правителство – добре. Но защо беше всичко това? Ще трябва много пъти още да повтарям: защо беше всичко това, разбрахме по-късно и още веднъж трябва да призная колко глупави граждани сме били в онова време.

В учреждението владееше някаква двойствена, ако би могло да се каже така, атмосфера: повечето от старите чиновници, интелектуалните работници бяха смутени, дори уплашени, докато другите от техническия и административен персонал бяха възбудени, радостни и щом ме видяха, дойдоха да ми честитят новата власт. Веднага узнах, че вече действа комунистическата ядка в Радио София (сега не се криеха, напротив манифестираха това) и че се организира отечествено-фронтанска организация в учреждението. Дори двамина хубостници, чийто имена споменах – Милко Ангелов (който редеше между другото и сутрешния „Календар на Радио София“ с ултрасоциалистическа и германофилска пропаганда) и д-р Тихов (бившият говорител на български от Радио Берлин), се бяха вече изхитрили и се разхождаха с широки червени ленти на левия ръкав с две букви О.Ф. (Същите тия субекти на следния ден се явиха при мене в стаята на директора и строго, почти заповеднически ми поискаха да си предам оръжието! Аз ги погледнах и отначало не повярвах, че говорят сериозно. Те повториха пак искането си – то дори не беше в обикновената учтива форма – „молим ви“, а просто „дайте си оръжието“ – и тоя път аз се засмях: „Нямам никакво оръжие!“ И изведнъж се сетих, че, когато Стубел ми предаваше личната преписка и канцеларията на директора, отвори касата зад писалищната маса и ми каза: „А ето там и един револвер, който ми бе даден служебно, за всеки случай“. Аз не го и погледнах, не знам дори пълен ли беше, здрав или негоден като оръжие, и го оставих пак там. Сега се сетих за него, отворих касата, дето освен него бяха поверителните преписки на бившия главен ръководител, дадох им револвера и те си излязоха с израз на победители. И сега още се ядосвам, защо не ги питам тогава по чие нареждане дойдоха: защото комунистите в Радиото се държаха не само прилично, но и с много доверие и уважение към мене, и мисля, че тая инициатива е била лична работа на двамата.) След два-три дена те трябваше да свалят червените ленти: партийната група, знаейки миналото им, ги махна от организацията О.Ф. Но по-късно и сега тия нови „другари“ успяха да се очистят и да се настанят пак на топли места – и единият, и другият.

3 октомври 1963, Хисар

Докато партийната организация в Радиото приготвяше за предаване съветския химн и измъкна едно предварително приготвено съветско знаме, от София (в зданието на Радиото в София имаше телефон, чрез който се предаваша в Нови хан и до 9. IX. официалните новини – за разгласяване) непрекъснато се предаваше манифестът (или декларацията, или позивът, не помня вече какво точно бе) на новата власт и листата на новите министри. Към 8–9 часа от София пристигнаха с някаква кола Младен Исаев¹³, Валери Петров¹⁴ и Тодор Генов¹⁵ (с първите двама се познавах добре, третият и тогава, и днес смятам за долна, несигурна личност – и това е не само мое мнение), които ми заявиха, че са изпратени от новото правителство

¹³ Бълг. поет.

¹⁴ Бълг. поет.

¹⁵ Бълг. драматург и „дипломат“.

да уреждат на първо време програмата на радиопредаването. Аз вярвах безусловно на Валери и Младен и наредих да им се даде пълна възможност за работа: това облекчаваше и мене, тъй като аз не знаех какво точно трябваше да се върши, а, от друга страна, не ми беше ясно и мѐето положение на директор от 30 август, заварен на тоя пост на 9.IX. В същото време обаче явно бе, че новата власт няма доверие в мене, щом се изпращаше тая тройка за фактическо ръководство на Радиото, без да ми бъде съобщено каквото и да е. Това обстоятелство, както и самата „революция“ ме объркаха много: от една страна, бях доволен, че се свърши с оня позорен режим на Филов, а, от друга, имаше нещо нелепо и дори противно, че „новото“ идеше, както вече казах, със старите мизерни фирми на Ким. Георгиев, Дам. Велчев, Д. Казасов. И в тая промяна, дето от първия миг се бяха промъкнали нечистите нищожества като М. Ангелов, д[-]р Тихов, Тод. Генов – не се ли чувствуваше дъхът на гнилото, на авантюризм, на нещо по-лошо, което затымняваше вече като тежък облак близките перспективи на страната, за водачи на която идеха сега освен познатите „дейци“ от 9 юни и 19 май, но и неизвестни хора, за които разбеснелите се по шосето камиони, въоръжените хора в тях, виковете и дигнатите юмруци бяха достатъчно указание за начина на управление и за политическото им и културно равнище?

Изпълнен с тия недоумения, смут и тревога, аз поръчах да приготвят колата на Радиото и тръгнах за София. Тоя първи ден – „денят на свободата“, както се нарича днес, струва да бъде описан по-подробно.

По шосето препускаха всевъзможни коли – леки, камиони, военни, имаше и конски коли, всички повече към столицата и твърде рядко в обратна посока. На завоя, дето се сливат пътищата към Пловдив и към Самоков, голямото здание на полицейския пост беше като че празно. По-нагоре, вече по правото шосе към София, към петия-шестия километър една рядка верига от хора препречваше пътя: мъже, цивилни с пушки на ремък, с някакви ленти на ръкавите спираха всички коли и проверяваха. Какво точно проверяваха – не знаа, нас ни пуснаха, щом шофьорът каза, че колата е на Радио София. Какво са могли да проверяват изобщо – и днес не мога да разбера: никъде още нямаше организирана нова власт, за да може да издава документи за колите, но така беше. Когато отминахме, видях по лявата страна на шосето наредени една след друга коли на бронирания софийски полк: танкове, коли с войници и началници. Така бе до Орловия мост. Колите не се движеха, бяха сякаш в очакване да тръгнат всеки миг, но всичко беше някак безстрастно, спокойно, като че пригответо за парад. И изведнџ от първите крачки по булеварда всичко се промени. Едно безредно, пѐстро, дрипаво множество се суетеше, забързало към града, отдѐто идеше някаква неясна, ту засилваща се, ту по-слаба врява, шум и бумтеж на коли. Колкото по-навлизахме, толкова по-ясно се чуваха виковете на хилядна тѐлпа, разпокѐсано, нестройно пеене и навалищата ставаше все по-пѐстра и разлюшкана. То беше някаква злокобна картина, видение на ново бедствие: тоя полуразрушен от бомбите, опушен от пожари булевард, с кухи прозорци, със смет, стѐклени парчета, хартии и парцали по паважа и тия хукнали като бързи мравки хора, тия танкове, уж камуфлирани с клоне, встрани и над всичко ехтежа на многогласни викове като от зверилница. Апогеят бе на площада пред Нар[одния] театър и В[оенното] министерство. (Както узнах след няколко минути, във В[оенното] министерство, дето са били през нощта заговорниците, сега се събираше на първо заседание новият съвет на министрите! Затова и тѐлпата се трупаше тук.) По-късно разбрах, че по-голяма тѐлпа е имало пред Съдебната палата, но аз видях само онова, което ставаше около Воен[ното] министерство. И докато съм жив, това зрелище няма да се заличи в паметта ми.

Тук множеството бе малко по-различно: почти всеки човек имаше на петлицата си или в ръка червено цвете, по колите се вееха червени парцалчета – знаменца, втурваше се отнякъде нестройна колона от мъже, жени и младежи с червено знаме, все с тия вдигнати юмруци, с викове „Смърт на фашизма!“ и с фалшиви песни. Едва успях да оставя колата до ъгъла на пощата (с шофьора, за да я пази) и аз се върнах през тълпата към театъра. Кметството с разрушена към ул. „Гурко“ сграда гореше: пламтяха някакви книжа и един човек, качен на стената, викаше неистово, очевидно държеше реч, която никой не слушаше. Ревяха клаксони, камиони натъпкани с изправени, викащи хора, цепеха бавно човешкия поток, скъпи леки коли, окичени с червени хартии, се въртяха насам-нататък. В една открита кола бе седнала някаква възрастна жена с обезцветени коси, наконтена и гримирана, и ухилена като восъчна кукла, с червени карамфили на ревера и в ръката – истински препариран и нагизден труп, който сякаш символизираше кресливо цялата тая зловеща вакханалия. По-късно щяха да се пишат евтино-патетични репортажи за „морето от освободен народ“, за „преливащата народна радост“ и пр., а това бе една разюздана тълпа, повече настръхнала от злоба, отколкото щастлива, която се въртеше като замаяна, търсейки да излее върху нещо или върху някого отприщениите си тъмни инстинкти, защото всъщност никакъв враг нямаше срещу нея.

На тротоара при Градската градина до оградата се бе изправил Христо Радевски. Десетина дни преди това аз го бях срещнал на ул. „Бенковски“ и го поканих да дойде в Радиото да работим заедно (аз, както вече казах, няхах ясна представа какъв режим идеше в страната) и той ми бе отговорил, че може да дойде, но че сега имало по-важни работи. Помислих да му се обадя и минах до него, но той не ме съзря, загледан над кипналото множество. По-нататък, отивайки към Воен[ното м[инистерств]о, видях Орлин Василев с грамаден овчи шиленест калпак, с един голям фотографически апарат в ръка и друг през рамо. Той влезе в м[инистерств]ото, дето отивах и аз. При входа нямаше никаква стража. Вътре при една маса Трайчо Доброславски¹⁶ вършеше нещо: проверяваше ли, даваше някакви бележки ли, не разбрах. Министрите вече се събираха в една от стаите и аз можах да съзря Д. Казасов, в чието м[инистерств]о бе Радиото и да му се обадя. Но и той бе като замаян, погледна, без да вижда, не ми отговори нищо и влезе за заседание с другите. Аз исках да му кажа, че в Нови хан беше съобщено от стражата на предавателя във Вакарел, че някакви подозрителна хора се движат наоколо и тъй като там имаше само един-двама пазачи, може да се вземе или повреди предавателят. (А в ония дни Радио София бе единственото средство за предаване на официални заповеди, нареждания и новини за цялата страна.) Не ми оставаше нищо друго освен да потърся коменданта на столицата, комуто да съобща това, за да се вземат мерки, излязох вън, попитах един-двама военни и най-сетне ми казаха, че комендантът отишъл към ул. „Раковски“ до „Славянска беседа“. Наистина до разрушеното здание на Нар[одната] библиотека, при портата на съседната сграда видях двама шаб[ни] офицери и отидох при тях. Излезе, че единият бе комендантът. Казах му кой съм и за какво го търся. Той ме погледна също тъй с отсъстващи очи, направи гримаса и ми извика: „Оставете ме на мира. Не мога да се занимавам с тия работи. Цяла нощ не съм спал и тук имаме по-големи грижи!“¹⁷ Не ми оставаше нищо, освен да си вървя в Нови хан.

¹⁶ Член на „Звено“, по-късно на БРП, след преврата „дипломат“.

¹⁷ Вероятно „по-големите грижи“ са започналото избиване на „враговете“ от изпадналите в „революционна ярост“ представители на „прогресивното човечество“.

СМЕТКОВОДНИ КНИГИ*

ОТ XIV–XV ВЕК – ИЗВОР ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ

ВАСИЛ ГЮЗЕЛЕВ

Един от важните инструменти, белязали навлизането на ново капиталистическо и прагматично мислене в средновековното общество, са сметководните приходно-разходни книги, търговската кореспонденция, двойното счетоводство, ведомостите за разплащане за различни дейности и др. В много отношения тяхната информация (словесна и цифрова) представя реални връзки в обществото, всекидневния живот, начина и формите на стоково-паричните отношения, използваните парично-монетни единици, характера, обема и предмета на търговска, военна и трудова дейност, а в известни случаи в нея се отбелязват различни събития (водени войни), дипломатически пратеничества и преговори, сключване на договори и т.н. Преимущественото им използване преди всичко като извор за стопанската история в голяма степен е белег на едностранчиво използване на съдържащата се в тях информация.

По своето предназначение и обвързаност с определен вид дейност сметководните книги биват официални документи, когато са свързани с определени държавни и църковни институции, и частни документи, когато регистрират и отразяват дейността на отделни търговци, банкери, писари и лица в изпълнение на определен вид задачи. И едните, и другите със своя подчертано документален характер имат стойността на актов материал.

Сметководните книги в своята цялост са важен и първостепенен актов материал и имат голямо значение като исторически извор. Сведенията, които предлагат, имат не само уникален характер, но са и с най-голяма степен на достоверност. Това именно определя високата им стойност от извороведческа гледна точка. Тяхното значение проличава особено през последните години, когато благодарение на успешните дирения в архиви със средновековни документи и ръкописни сборки редица цялостно или частично публикувани сметководни книги станаха достояние на медиовистиката. Някои от тях съдържат интересни податки за българската история. Именно на тях е посветен и настоящият обзор.

I. Сметководни книги от XIV в.

В италианските градове-републики, европейските кралски дворове и в папската канцелария сметководните книги имат приложение главно от XIII в. насетне. През Ранното средновековие те се срещат в дейността на арабските и еврейските търговци. Широкото им застъпване в практиката се наблюдава през XIV в.

I.1. Във византийската счетоводно-отчетна практика се срещат преди всичко лично водени сметки и ведомости за водене на определени дейности.

* Статията на акад. Васил Гюзелев е включена в сборник от доклади, представени на проведената през октомври 2009 г. Международна научна конференция „Османските регистри – извор за историята на Балканите, XIV–XIX в.“. Томът, съдържащ 13 статии, е под научната редакция на ст.н.с. д-р Румен Ковачев и е подготвен за печат от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

Личната византийска сметка-отчет от началото на XIV в. отразява разходи на лице при пътуването му от Цариград през Солун към Калаврита в Ахея¹. В нея интерес представляват цените на някои стоки, закупени от анонимния ѝ съставител:

Връхна дреха /ямурлук/	– 40 перпера.
Завивка	– 20 перпера.
Ленена покривка	– 12 перпера.
Кон	– 120 перпера.
Друг кон	– 4 флорина и 40 аспри.

Сред актовете на светогорските манастири се срещат ведомости за плащания предимно на строителни работи. В акт от септември 1344 г. на манастира Ватопед са отбелязани заплащания на 15 строителни работници, работили в Солун и околността. Изчисленията показват, че средното им седмично заплащане е било 0,88 перпера, а годишното – 45,76 перпера².

В друга сметка от 1359–1360 г. са отбелязани плащания на зидари за зидане на камбанария, сгради и килии и други строителни работи³.

1.2. Интересни данни за българската история предлагат част от многобройните сметководни книги на Генуезката република. Сметкаджийството, прагматичността и строгата финансова отчетност са били твърде характерни черти в дейността на генуезците. Поради това именно в редица случаи изготвените от тях сметководни книги и ведомости играят ролята на важен източник на информация, която липсва в твърде оскъдната историко-летописна традиция или пък в решенията на съвещателните или управленските органи на републиката и нейните фактории и колонии. Генуезката деловитост контрастира на венецианската показност.

Сметководната книга на „Служба за войната – приходи и разходи“ за 1351–1352 г. съдържа интересни сведения за отношенията на генуезката Пера и адмирала на флота Паганино Дория с Българското царство. Тези сведения отразяват търсенето на българска подкрепа за изхранването на моряците и войниците от генуезката флотилия по време на Войната за проливите, а също така и детайлират представите за превземането и ограбването на Созопол от генуезците и отвеждането на част от неговото население в робство. Те спомагат и да се изяснят ходовете на българската дипломация по време на големия сблъсък между Генуа и Венеция за хегемония в Черно море⁴. Данните от тази книга фактически разкриват нова важна страница от българската политическа и стопанска история. Това е причината напоследък в историческото дирене да им се отделя подобаващо внимание⁵. Редица от детайлите, съдържащи се в отделните свидетелства и тяхното свързване с други документи дава отговор на някои въпроси и изяснява преди всичко позицията на българския цар Иван-Александър (1331–1371) спрямо Войната за проливите и за господство в Черно море.

Документите на масариите (ковчежничествата) на Пера и Кафа, съхранени в

¹ Schreine, P. Texte zur spätbyzantinischen Finanz- und Wirtschaftsgeschichte in Handschriften der Biblioteca Vaticana. Citta del Vaticano, 1991, № 8, S. 145–146.

² Actes de Vatopedi, II (1330 a 1376). Paris, 2006, p. 194.

³ Ibid., p. 285–286.

⁴ Превод на сведенията, засягащи българската история, у Гюзелев, В. 3 етюда върху българския XIV в. – София, 2009, с. 111–119.

⁵ Пак там, с. 51–76 и посочената там по-стара литература.

Генуезкия държавен архив, предлагат редица факти за отношенията между Генуезката република и българите през втората половина на XIV в. В тях се откриват подробности относно съоръжаването и поддържането на кораби от Кафа за водене на войната срещу Добруджанското княжество през 1360–1385 г., последиците от войната и начина на сключването на мирния договор между воюващите страни. Те съдържат данни за българи и жители на български черноморски градове, наети като воини или прислуга в двете генуезки средища⁶. В една от сметководните книги на Пера има любопитни подробности относно съдбата на две българки, успели да се измъкнат от турски плен и да потърсят убежище и покровителство от страна на генуезкия подеста на Пера⁷. Големите разходи във връзка със споменатата война твърде много са тежали на генуезците от двете основни средища.

Сред богатата документация на Генуезкия държавен архив се срещат и ведомости за изплащане на възнаграждения на моряци, оръжейници, балистери, бомбардери, стражници и др., служили известно време на кораби както в метрополията, така и в други генуезки колонии в края на XIV–средата на XV в.: Теодор от Ахтопол, Никита от Несебър, Сава от Козяк (дн. гр. Обзор), Коста Созополец, Власий Българина, Лука Българина; Константин, Теохар, Леон, Сава, Георги, Йоан (всички от Варна) и др.⁸. Тяхното привличане във флота на най-изкусните мореплаватели по това време, генуезците, в значителна степен е добър атестат за техните качества и умения. Елементарната статистика сочи, че в преобладаващата си част те произхождали от Варна, а също така и от Несебър и Созопол, т.е. от най-известните български черноморски пристанищни градове.

1.3. Сметководната книга на ковчежника на граф Амедей VI Савойски – Антонио Барбери за 1366–1367 г.⁹ безспорно е най-често използвана и цитирана от изследвачите по различни поводи и причини. Сведенията в нея са основен извор за похода на западните рицари срещу българското Черноморие през указания период. Богатите данни на първо място разкриват хода на военните действия срещу Търновското царство, преговорите с него, Добруджанското княжество и византийския император, водени от графа и неговото обкръжение. Осъществените от рицарите контрибуции в парични средства, земеделски продукти и стоки разкриват голямото стопанско богатство на българските черноморски градове, развиваните в тях занаяти и наличието на занаятчийски сдружения, различни елементи от всекидневието и бита на местното население. В нито един друг източник не са така релефно очертани действащото в Българското царство парично-монетно обращение, съотношението на българските сребърни монети спрямо перперата, дуката и флорина, използването

⁶ *Archivio di Stato di Genova (ASG) – San Giorgio 34/41. Caffè Massaria 1374–1375, с. 15 v., 82 v., 256 v., 257 v., 297 v., 298 v., 322 v.*

Вж публикация на отделни текстове у **Божилков, Ив., Гюзелев, В.** История на Добруджа, II. Средновековие. Велико Търново, 2005, с. 402–408, 424–425.

⁷ *ASG – Antico Comune, № 22. Peirae Massaria a. 1391, с. 211 r.*

⁸ *ASG – Antico Comune, № 720. Galearum marinariorum – introitus et exitus a. 1380, с. 22 r, 24 r, 65 v, 67 r-v, 112 v, 138 r; ASG – Antico Comune, № 655. Galearum marinariorum rationes, с. 28 v etc.*

Вж също **Гюзелев, В.** Българската диаспора и присъствие в Генуезката република (XIII–XV в.). // *Родина*, 1997, № 1–2, с. 65, 71, 79–80; **Божилков, Ив., Гюзелев, В.** Цит. съч., с. 320–321.

⁹ Превод на сведенията, отнасящи се за българската история, вж: **Гюзелев, В.** 3 етюда върху българския XIV в., с. 127–173.

на различни монетно-тегловни единици и т.н. Вниманието заслужават и данните за управлението и отбраната на градовете и крепостите, бедствието на техните жители от нашествениците и съдбата на отделни лица. По богатство на информацията и нейното разнообразие тази сметководна книга няма равностоен на себе си извор за българската средновековна история. Тя дава възможност да се направи пълнокръвна картина на градския живот в българското Черноморие през XIV в. В разкриването на отношенията между католическия Запад и православния Изток данните на тази сметководна книга са може би най-добрата илюстрация на тяхната същност и разбиране. Макар и многократно използвана от различни изследвачи, тя продължава да привлича вниманието към себе си като първокласен исторически извор.

II. Сметководни книги от XV в.

Броят и разнообразието на сметководни книги от XV в., в които се срещат сведения за българската история, са значително по-големи. Те произхождат не само от архивите на италианските градове-републики, но и от редица други средновековни държави и градски средища. Нарастването им в количествено отношение, навлизането в тях на двойното счетоводство и превръщането им в основен инструмент за воденето на стопанство, търговия и банково дело са свидетелство за бързо навлизане на целенасочена и разумна отчетност не само в рамките на средновековната църква и държава и техните институции, но и на частните лица. Духът на капиталистическите отношения и пресметливостта са господстващи в тях.

II.1. Косвено с българската история са свързани два бележника със сметки, съставени на гръцки език. Единият от тях принадлежи на служител в Солунската митрополия и е от началото на XV в.¹⁰ В него сред изброените в сметките лица фигурират и някои с български имена (Алусиан, Марица, Цамблак и др.). В бележката от септември 1420 г. е отбелязано покоряването на Голяма Влахия от турците и погубването на чедата на воеводата Мирчо Стари.

Безспорен интерес представлява списъкът-сметка за разходите на свитата на кардинал Исидор Киевски (руската Гусинска летопис сочи неговия български произход) за пътуването му от Русия към Италия в периода 23 март–4 май 1443 г.¹¹. Интересното е, че изразходваните суми за дрехи, обувки, храни и др. са във флорини и солди. А пък в кардиналската свита, която има пъстър състав, се срещат и доста италиански имена.

II.2. В „Книга за разходите на двора при крал Владислав II Ягелло и кралица Ядвига за 1388–1420 г.“ са отбелязани през май 1418 г. разходи за пребиваването в Краковския дворец на киевския митрополит, българина Григорий Цамблак, когато той заедно със своята свита се завърнал от събора в Констанц¹². Тези разходи са преди всичко за храна (говеждо месо, пилета, сланина, риба, яйца, масло, сирене, зехтин, грах и просо) на митрополита и придружаващите го и за прехрана (сено и овес) на техните коне. Прави впечатление, че разходите за сметка на двореца са предимно за закуска на 10 и 11 май 1418 г. Тъй като митрополитът е престоял в Краков в продължение на една седмица, очевидно е, че другите разходи са били

¹⁰ Kugeas, S. Notizbuch eines Beamten der Metropolis von Thessalonike aus dem Anfang des XV Jahrhunderts. // *Byzantinische Zeitschrift*, XXIII (1920), S. 142–163.

¹¹ Schreiner, P. Op. cit., p. 282–284.

¹² Monumenta medii aevi historica res gestae Poloniae illustrantia, XV. Cracoviae, 1896, p. 520–521.

поети от неговото ковчежничество. Скъпостта на разходите за митрополитското пребиваване в кралския двор е твърде показателна.

II.3. Все още не е проучен изцяло архивът на Тевтонския орден в Кьонигсберг (дн. Калининград в Русия), неотдавна върнат на Германия. Публикуваните от него документи за периода 1429–1432 г. с финансов характер дават интересни сведения за числения състав, въоръжението и финансирането на редица погранични крепости на Унгарското кралство с преобладаващо българско население (Оршова, Гълъбец, Северин, Гьорени, Михалд, Крашова, Карансеш и др.), охранявани от рицари на Тевтонския орден¹³. Сведенията в тях частично дават представа за защитния крепостен лимес на Унгарското кралство за отбрана от турски нападения и начина на неговото поддържане.

В архива на Херманщадт (дн. гр. Сибиу в Румъния) е била съхранявана сметководната книга на рицарите на Тевтонския орден, установени на Долния Дунав, за периода 1493–1500 г.¹⁴. В нея са обозначени различни плащания на съгледвачи (по всичко изглежда българи), изпратени във Видин, Никопол и Оряхово за установяване на причините за раздвижването на турската войска. Възнагражденията са били изплащани във флорини.

По всичко изглежда, че архивът на Тевтонския орден съдържа и редица други документи, които биха представлявали интерес за българската история през XV в.

II.4. Сред сметководните книги от XV в. с богатство и разнообразие на сведения за стопанската история на Балканите, Леванта и Черноморието се отличава сметководната книга на венецианския търговец и банкер Джакомо Бадер, водена от него в Цариград през 1436–1440 г.¹⁵. Тя съдържа обилие от търговски и банкови операции, които разкриват отношенията на търговската и банковата къща на венецианец с италиански, балкански и левантински търговци, корабоприетатели, капитани на кораби, хамали, занаятчии (главно шивачи) и редица други лица. В тях основното е движението на стоките и парите в началната им капиталистическа форма, която под италианско влияние прониква във византийската столица и на Балканите. Сред стоките, докарвани от българските земи и пристанища (София, Ахтопол, Василико, Несебър и др.), преобладава преди всичко „загорският восък“ (zera Zagora), към който се добавят жито, мед, моруни и др. Търговските сделки се осъществяват от Яков Евреина от София (името на града вече е твърдо наложено в географската номенклатура), Мавроди от Емона, Калоян от Василико (дн. гр. Царево), попа-скевофилак от Ахтопол и др. Твърде интересен е фактът, че независимо от влошената политическа обстановка на Балканите, търговията на Цариград с българското Черноморие и отделни селища от вътрешността на българските земи продължавала да се развива. Главната част от вноса е представена от разнообразни италиански и други платове, подправки, захар, сапун и др.

III. Драгановата сметководна книга от 1508–1509 г.

Преди повече от сто години в Градския архив на Брашов (Румъния) Любомир

¹³ Joachim, E. König Sigismund und der Deutsche Ritterorden in Ungarn 1429–1432. (Mitteilungen aus dem Staatsarchiv zu Königsberg). // *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, XXXIII (1912), S. 108–113.

¹⁴ *Rechnungen* aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der Sächsischen Nation, B. I (1380–1516). Hermannstadt, 1880, S. 162–175, 184–185, 195, 210–213, 215–216, 218–219, 239–240, 245.

¹⁵ Частичен превод във: **Венециански документи за историята на България и българите** от XII–XV в. – София, Изд. В. Гюзелев, 2001, с. 198–265.

Милетич открива „Катастих що сем купил скуле“, т.е. „Счетоводна книга за закупени неща“ от 25 август 1508 г. до 4 май 1509 г.¹⁶. На публикацията на този уникален и твърде интересен документ никой досега не е обръщал внимание. В нея са вписани разходите на гранично-митническо военно поделение, състоящо се от двама воеводи, петима „момци“ и един писар – Драган, съставител на документа. Граничната военно-митническа застава е била конна и е била поставена изглежда от турската власт. За нея се е строяла къща, ушивани били дрехи, закупувани чизми, оръжия, храни и други принадлежности. От записаните в книгата стоки, вещи и предмети може да се състави пълна и точна картина за използваните строителни материали, оръдия на труда, въоръжение, снаряжение, облекло, мебели, предмети на бита и др. Както от лингвистическа, така и от историческа гледна точка важно значение имат използваните наименования, които в преобладаващата си част малко се различават от съвременните. В Драгановата сметководна книга е използван говорим и делови български език, употребяван през XVI в. от обикновеното население. Проследяването на използваната лексика разкрива редица страни от тогавашната действителност, всекидневния живот и обичайната понятийна система. Употребата на някои влашки и маджарски думи в Драгановата сметководна книга очевидно е под влиянието на заобикалящата гранично-митническата застава етническа среда. Анализът на книгата от езиковедска гледна точка би довел до твърде интересни наблюдения. За илюстрация ще се ограничи в посочването на използвана лексика за различни по тема понятия.

Оръдия на труда: вило, тесло, бел, опаш бел, свредел, чесела, кефе (унг. „четки“), мотик, струг, застег, топоръще за секира, ноже великих на кухне, косор, кремък.

Дейци и трудови дейности: древоделци, налбант, масторие, зидаре, копание, хамалък, подкование кони, шитие, позлатение, спойт тепсии и котел, куде (коване).

Храни: ечимен, брашно, захар, свинина, прас, сено.

Мебели и предмети на бита: катанъци, стол, трапез, ковче, рогожино, ложник (дюшек), паплама (гр. „юрган“), корито, кавад (рум. „леген“), таистре (рум. „дисаги“), котел със покров, котел с мануше (рум. „дръжка“), тапсие, пиростиа, тамиян, сапун, гърнец, кандило, лой заради свеки, ибрик (тур.), клуч.

Дрехи, платове и обувки: атлаз, платно, фота (гр. „фустан“), платно, конци, дулама, астар, свило, пашмаци (пашмаги), папуци, надрачи (унг. „панталони“), чорапи, махрама (тур. „кърпа“), чингатори (рум. „пояси“), кошули, стинги, тафт, бамбук (памук), сърма, рукавице, застег, свилени, застег, сребърни, богасиу (бархет), свито (сукно), ремелик.

Строителни материали: скъндури (рум. „дъски“) за одръ и столове, стекло, тестемел (тур. „обков“), пироне, гребени, цъцъни (рум. „дребни пирони“), цинте (унг. „главички“), пентени (унг. „нишки“) от мед, въже, корда, мали центе на прозорец, петавре (рум. „скеле“).

Оръжие и съоръжения: седло, лък, стрели, ножница, тешку боздуган, узди, гребени, чул, седло от згоро.

Материали за писане: мастило, хартие.

Богатата и интересна лексика на Драгановата сметководна книга дава възможност за всестрани наблюдения върху различни страни от живота и бита на българите в края на XV–началото на XVI в.

¹⁶ Милетич, Л. Дако-ромъните и тяхната славянска писменост, II. Нови влахо-български грамоти от Брашов. // Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, XIII (1896), с. 33–42.

НОВООТКРИТ КРИПТОГРАФ* ОТ ЦЪРКВАТА НА АРБАНАШКИЯ Манастир „УСПЕНИЕ БОГОРОДИЧНО“

ЕМАНУЕЛ МУТАФОВ

На майка ми

През зимата на 2009 г. реставраторът Аглика Икономова ми предостави снимков материал на странни знаци с молба да се произнесе дали става дума за букви или обикновени заврънкулки. Други колеги грецисти определили символите като нечетливи... „Странните знаци“ са от страниците на вратата в предверието на параклиса, северно от притвора (женското отделение) на църквата в манастира „Успение Богородично“, с. Арбанаси, разкрити и реставрирани през 2004–2005 г. Живописният слой, към който принадлежат, е най-общо от XVII в.¹ С такава предварителна информация започнах разгадаването на загадката.

На източната дебелина на вратата, сред растителен мотив има странно съчетание на букви и трудно разгадаеми чертички. На пръв поглед е очевидна едрата буква „Е“, както следващите букви „-рп“ или „-рп“. Оттам заключих, че става дума за съществително. Впоследствие забелязах, че в буквата „Е“, както се прави в палеографията, е вписано „У“, следователно разполагаме поне с „ЕУ“ и „-рп“. В гръцкия език съществува само едно име, което съдържа този дифтонг и има подобно окончание, и то е ЛЕФТЕРНЪ. Оттам започнах разгадаването на другата плетеница, в която лесно се откриват буквите „А“, „Т“ и „Е“. Подобна стилизация на букви се използва и до наши дни. По същия механизъм например е правено логото на „Алфа банк“. В него „А“, „А“ и „А“ са със събрани остри върхове в триъгълник, а кръгчето на „Ф“ ги обирамчва².

Връщайки се към Арбанаси, може да се каже, че със сигурност знаците са криптограф (тайнописен подпис)³, който би трябвало да се разчита като: ЛЕУТЕРН

* Статията на доц. д-р Емануел Мутафов е включена в сборник от доклади, представени на проведената през май 2010 г. Национална научна конференция „Етрополската книжовна школа и културният живот през XVII в. по българските земи“. Томът, съдържащ 28 статии, е под научната редакция на доц. д-р Елисавета Мусакова и доц. д-р Елена Узунова и е подготвен за печат от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

¹ Икономова, А. Църквата „Св. Успение Богородично“ в с. Арбанаси – проучване и реставрация на стенописите. // Проблеми на изкуството, 2010, № 2. (под печат). В тази статия се съдържа предварителна информация за моето четене на криптографа. Важно е да се отбележи заслугата на А. Икономова и нейния екип за откриването на този криптограф, тъй като без наблюдателността им, без упорството да търсят различни мнения от епиграфи и то в продължение на години, нямаше да съществува този текст. В тази връзка им изказвам дълбоката си признателност и възхищение.

² По време на доклада, изнесен на конференцията (21.05.2010 г.), от автора бяха показани видеоклипове с възстановка на технологията за „вплитане“ на буквите в криптограф, както аналогията им с тези от логото на „Алфа банк“, колегията нямаше възражения...

³ Терминът „криптограф“ (англ. cryptograph) е в пряка връзка с думата криптограма и има същата етимология като криптография, но е съществително, което най-вярно се

т.е. гръцкото име Лефтерис като съкратена форма на Ελευθέριος (Елефтериос). На противоположната дебелина на вратата пък от запад сред изображението на кръст с формулата ΙC ΧC ΝΙ ΚΑ и криптограмите ΠΠ⁴, ΓΑ⁵ се чете на същата височина дребен надпис на диалектен гръцки [ιε]ροϋόναχ(ου), изписан със същото черно багрило като името насреща. Наличието и на други криптограми, мястото при входа, срещуположността на двата надписа, еднаквия пигмент, с който са изписани, ми дават основание да предположа, че става дума за цялостен подпис от типа криптограф в родителен падеж ΛΕΥΤΕΡΗ του [ιε]ροϋόναχ(ου), който се превежда на български „на Лефтерис йеромонах“. Според мен поставянето на криптографа във форма, изразяваща притежание, навежда още към мисълта, че тук не става въпрос просто за графит на поклонник или вандал, а за стандартна формула за подпис на зограф от типа „έρχον (πόνημα) του Λευτέρη του ιεροϋόναχου“ – „дело на Лефтерис йеромонах“. Още повече, че у нас са известни и други подобни криптографи на монаси от XVII в., като например подписът на йеромонах Кесариос, вплетен сам по себе си в декоративен елемент⁶, тайнописният подпис на монах Николаос от Несебър⁷ и пр. Името на йеромонах Лефтерис в с. Арбанаси е с декоративно разместени на три нива букви, което улеснява четенето и едва ли би предизвикало спорове. Типа на този криптограф бих определил като „буквено-плетеничен“, който се чете по посока на часовниковата стрелка.

Същият реставраторски екип е разчиствал от варна бадана и нечетливия възпоменателен надпис над вратата на западната стена на наоса от 1688 г., разчетен частично от Ф. Успенский⁸, И. Снегаров⁹ и най-пълно досега от И. Гергова¹⁰. Последните про-

превежда като „тайнопис“ = „р. κρυπτογράφημα, то, т.е. резултат от криптиране на думи или изречения. През Средновековието и поствизантийския период като криптографи могат да се определят някои подписи на книжовници или зографи, вплетени в различни обръквачи реалната дума букви или декоративни елементи. Криптограф или „тайнописен подпис“ е например ΝΗΛΟΘΛΩ на несебърския живописец от края на XVI в. и началото на XVII в. Николаос, който З. Ждраков определя като криптограма (вж. **Ждраков**, З. Влиянието на критската школа върху българската живопис през XVI в. // *Българският XVI век*. – София, 1996, с. 566 и бел. 5. Преведох криптограма като κρυπτογράφημα в гръцкия текст на **Мутафов**, Е., Гергова, А., Куюмджиев, Е. и др. Гръцки зографи в България след 1453 г. – София, 2008, с. 113). Като криптографи (κρυπτογραφίματα) се определят множество подписи на средновековни книжовници от класическия труд „Увод в гръцката палеография“ на **Mioni**, E. *Εισαγωγή στην ελληνική παλαιογραφία*. – Αθήνα, Γ' έκδοσι, 1985, σ. 111–113. Всъщност употребяваната дума за криптограма със значението, което ни интересува, в новогръцки език е κρυπτογράφημα.

⁴ ΠΠΠΠ – „Пою, посклоняюся, почитаю подножие“.

⁵ ΓΑ – „Голова Адама“.

⁶ **Мутафов**, Е., Гергова, А., Куюмджиев, Е. и др. Цит. съч., ил. 173 (детайл на подписа). Това е друга форма на криптограф (различен от този на Николаос от Несебър), където втората част от подписа на зограф Кесариос, т.е. ιεροϋόναχος е оплетена в декоративен елемент.

⁷ Разчетен, но неправилно определен като криптограма в: **Ждраков**, З. Влиянието на критската школа върху българската живопис през XVI в. // *Българският XVI век*. – София, 1996, с. 566 и бел. 5. Вж. **Мутафов**, Е. и др. Цит. съч., с. 113.

⁸ **Успенский**, Ф. О древностях города Тырново. // *Известия русского Археологического Института в Константинополе*. Т. 7, вып. I. – София, 1991, с. 17. Факсимиле на надписа е публикувано от **Въжарова**, Ж. Тырновските старини през погледа на руските очевидци. // *Култура на средновековния Тырнов*. – София, 1985, с. 206, 207.

⁹ **Снегаров**, И. Исторически вести за Тырновската митрополия. // *Годишник на Софийския университет, Богословски факултет*. Т. XX, 1943, с. 108.

¹⁰ **Гергова**, И. Църквата на арбанашкия манастир „Успение Богородично“. // *Проблеми на изкуството*, 1999, № 1, с. 9–18.

учвания на И. Тютюнджиев¹¹ показват, че архиепископ Атанасиос Маргунос, по чието време се освещава обновеният храм, остава на престола до март 1692 г., когато за пръв път в изворите се споменава името на неговия приемник, митрополит Йосиф. С 1692 г. е свързана и хипотезата на З. Ждраков за датировката на стенописите от наоса и притвора на манастирската църква¹². Според Г. Николова пък със сигурност можем да твърдим, че стенописите са създадени в периода 1684–1692 г., когато Атанасиос Маргунос е Търновски митрополит¹³.

За съжаление и на този етап не се вижда повече от вече извлечената от досегашните изследователи информация, но би могло да се отбележи, че на последните два реда след формулата „...ΕΘΝΑΠΟ ΤΗΣ ΕΝΣΑΡΚΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ/ ΤΟΥ Κ(ΥΡΙΟΥ)Υ ΝΗΜΩΝ Ι(ΗΣΟΥ) Χ(ΡΙΣΤΟΥ)Υ 16?“ по средата личи подобен на втората част от криптографа почерк и пигмент, с който отново е изписано του [ἱερο]υμούνου(ου), където е логично да стои името на зограф. След последното почитване на надписа отново се чете ясно: „...ΕΓΓΡΑΦΑ ΔΑΣΚΑΛ ΝΕΔΪΟ...“, което се превежда буквално „писак (аз) даскал Недьо“. Дали това е името на водещия зограф в „Успение Богородично“ или на автора на надписа, е трудно да се твърди, но аргументите на И. Гергова в полза на това, че става дума за подпис на зограф Недьо, засега ми се струват убедителни¹⁴. При всяко положение, както самата изследователка допуска през 1997 г. за надписа, „възможно е след името му да е имало още имена на зографи, но това може да се разбере, ако се отстрани баданата“¹⁵. Затова за мен йеромонах Лефтерис е един от зографите, работили в притвора и параклиса на църквата „Успение Богородично“ или най-общо там, където пространството е обрамчено с орнаментално-флорални композиции по врати и прозорци, сред какъвто мотив художникът се е подписал. Монашеският му сан и вероятната богословска подготовка пък му позволяват да експериментира например в сцените от Притчите, както да представи св. Никола Нови като воин¹⁶ в сцената „Успението на св. Йоан Богослов“¹⁷, да е префинен при представянето на св. Йоан Кръстител, на Христос от типа „Ангел на Великия съвет“ и да бъде автор на по-големите и сложни многофигурни композиции като „Страшния съд“, „Успение Богородично“, „О тебе радуется“, в които изобразените персонажи са по-стройни и по-добре пропорционирани. Има и друг по-неопитен зограф, чиито намеси лесно се отличават от другите. Той работи по акатистните и календарните композиции, при които персонажите са дребни. Отбелязаните в науката сходства в стенописната декорация на „Успение“ с фреските в наосите на арбанашките „Св. Атанасий“ (1667), притвора на манастира „Св. Никола“¹⁸ и „Рождество Христово“

¹¹ Тютюнджиев, И. Търновската митрополия през XVII–първата половина на XVIII в. – В. Търново, 1999, с. 62.

¹² „Този прочит на датата на стенописите се основава на прецизен анализ на самия текст, направен през февруари 2006 г., и все още не е бил обект на публикация на З. Ждраков“. Подобна информация дава Николова, Г. Новоразкрити стенописи от притвора на манастирската църква „Успение Богородично“ в Арбанаси. // *Проблеми на изкуството*, 2007, № 1, с. 51–55.

¹³ Гергова, И. Цит. съч., с. 12.

¹⁴ Пак там.

¹⁵ Пак там.

¹⁶ Пак там, с. 14.

¹⁷ Николова, Г. Цит. съч., с. 52, смята, че е изобразено с нетрадиционна схема.

¹⁸ Попова, Е. Стенописите в притвора на църквата Св. Никола в Арбанаси. // *Проблеми на изкуството*, 1999, № 3, с. 7.

(повторно изписана през 1681 г.), от друга страна, може да се дължат на връзките с епирското изкуство през епохата, тъй като Елефтерий е смятан от арнаутите за техен светец и е често срещано име сред православните албанци. Църквата „Св. Атанасий“ според Г. Геров е дело на атонски майстори, дошли по покана на Търновския митрополит Герасим II Какавелас¹⁹. В своята монография, посветена на църквата „Св. Атанасий“, С. Ръцева установява тясната връзка, съществуваща между тази живопис и манастира Филантропинон в Янина, Северна Гърция²⁰. В района на Търново все още се среща малкото име Лефтер или фамилията Лефтеров, за което вероятно има принос и гръкоезичната популация в с. Арбанаси от векове насам. А отсъствието на зограф с името Лефтерис в каталозите за поствизантийски майстори сигурно се дължи на факта, че криптира подписа си, както е в арбанашката църква „Успение Богородично“, но оттука нататък е добре да сме нащрек.

В обобщение би могло да се каже, че църквата на манастира „Успение Богородично“ е един от най-интересните, а и важни за развитието на поствизантийското ни изкуство паметници от края на XVII в., тъй като в него си дават среща представители или поне почитатели на епирското и атонското изкуство с българските даскали, предвестници на Тревненската живописна школа. От тази среща вероятно ще се роди пъстрият, жив наивно-ориенталски декоративен стил в религиозната естетика на българската *европеизация* през XVIII–XIX в.

Литература

Въжарова, Ж. Търновските старини през погледа на руските очевидци. // *Култура на средновековния Търнов*. – София, 1985, с. 199–210.

Гергова, И. Църквата на арбанашкия манастир „Успение Богородично“. // *Проблеми на изкуството*, 1999, № 1, с. 9–18.

Ждраков, З. Влиянието на критската школа върху българската живопис през XVI в. // *Българският шестнадесети век. Сборник с доклади за българската обща и културна история през XVI в.* – София, 1996, с. 565–573.

Икономова, А. Църквата „Св. Успение Богородично“ в с. Арбанаси – проучване и реставрация на стенописите. // *Проблеми на изкуството*, 2010, № 2, с. 33–37.

Мутафов, Е., Гергова, А., Куюмджиев, Е. и др. Гръцки зографи в България след 1453 г. – София, 2008.

Николова, Г. Новоразкрити стенописи от притвора на манастирската църква „Успение Богородично“ в Арбанаси. // *Проблеми на изкуството*, 2007, № 1, с. 51–55.

Попова, Е. Стенописите в притвора на църквата „Св. Никола“ в Арбанаси. // *Проблеми на изкуството*, 1999, № 3, с. 3–17.

Снегаров, И. Исторически вести за Търновската митрополия. // *Годишник на Софийския университет, Богосл. фак.*, за 1942–1943, 20, 1943, с. 89–111.

Тютюнджиев, И. Търновската митрополия през XVII–първата половина на XVIII в. – В. Търново, 1999.

Успенский, Ф. О древностях города Тырново. // *Известия Русского археологического института в Константинополе*, вып. I., 7, 1904, с. 1–24.

Mioni, E. Εισαγωγή στην ελληνική παλαιογραφία. Αθήνα, Γ' έκδοση, 1985.

¹⁹ **Геров, Г.** Връзки на атонското изкуство с българската монументална живопис от XVI–XVII в. Автореферат към дисертацията. – София, 1987, с. 24.

²⁰ **Ръцева, С.** Църквата „Св. Атанасий“ в Арбанаси и традициите на епирското ателие. – София, 2006.

СРЕЩА НА ДИРЕКТОРИТЕ НА РЕГИОНАЛНИ БИБЛИОТЕКИ

По предложение на директорите на Регионалните библиотеки от страната ББИА организира работна среща на 17 март т.г., на която присъстваха 22 участници. Повод за срещата бяха, възникнали проблеми при прилагането на Закона за обществените библиотеки и различното тълкуване на конкретни текстове на ЗОБ в общините в процеса на вътрешните одити. Работната среща премина в конструктивен дух.

В делови порядък директорите споделиха проблемите, произтичащи от различното тълкуване на общинските власти и вътрешния одит на конкретни постановки на Закона за основните и специализираните библиотечни услуги, обмениха полезен опит за законосъобразни подходи за решаването на проблемите, излязоха с конкретни предложения за решения. За пореден път беше подчертана категоричната необходимост от приемането на поднормативните документи към ЗОБ, които да осигурят правилното му прилагане и нормалното функциониране на библиотеките. Мненията на участниците се обединиха и около предложението за подготовка на указание за прилагането на закона, което ще съдейства за еднозначно тълкуване на текстовете.

ББИА пое ангажимента да обобщи резултатите от професионалната дискусия и да формулира направените предложения в документ, който да представи на Министерството на културата.

Изразена бе увереност, че резултатите от изпълнението на проекта на Национален фонд „Култура“: „Подобряване на работата на общинските администрации по мониторинга и контрола върху прилагането на Закона за обществените библиотеки и Закона за народните читалища в сътрудничество със заинтересованите страни“ ще имат своето въздействие и ще бъдат използвани за адекватна работа в тази посока.

Проф. Боряна Христова, директор на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и заместник-председател на Българската асоциация на работодателите в областта на културата (БАРОК), предложи да бъде иницирано подписване на браншово споразумение с министъра на културата по примера на други гилдии от сферата на културата. Предложението бе прието единодушно и бе създадена организация за изработване на проект за браншово споразумение.

Работната среща показва отново необходимостта колегията да общува, да дискутира конкретни проблеми в подходящ формат, в който се обсъждат ефективни предложения и се вземат конкретни решения.

ББИА

НАЧАЛОТО И КРАЯТ НА СВЕТА

ЕЛИСАВЕТА МУСАКОВА

Новата книга на Боряна Христова, представена в Националната библиотека на 9 март т.г., денят на 40-те себастийски мъченици, хвърлени от управителя Лисий в ледените води на езерото близо до града, по странно съвпадение е също свързана с езеро, но друго – наричано Генисаретско, но още по-известно като Галилейското или Тивериадското море. Както проф. Христова посочва, около това „море“ протича по-голямата част от живота на Исус като водач на апостолите, пред които очертава пътя на човешкото спасение, но очертава и есхатологичната перспектива



на човечеството, началото и неминуемия край на света. Така е озаглавена книгата – „Началото и краят на света“, в която са представени двата основни небиблейски разказа за Сътворението и съвсем накратко, разказът за страховития му край. И очевидно апокрифният разказ за Сътворението, като част от християнската писмена и устна култура, неслучайно асоциира Тивериадското море с космическата водна първостихия, откъдето се заражда сушата, а върху нея Бог създава първите хора. Апокрифът за Тивериадското море е комбинация от различни текстове и предания, в които се преплитат канонични и неканонични, фолклорни и апокрифни версии за устройството на света, но специфичният елемент в него е дуалистичният – наличието на двама творци. Бог и Сатаната, което е довело още ранните изследователи на апокрифната литература до убеждението, че в този разказ са

залегнали богомилските възгледи. Предполага се даже, че той в литературното си развитие се е обособил от самата Тайна книга на богомилите. Извън еретическата (от гледна точка на Църквата) концепция за изначалното устройство на света като продукт на доброто и злото, в тази космогонична легенда присъства едноустойчив мит, разпространен у различни народи, включително тюркоезичните, сред които и волжките българи, а именно митът за Сътворението на света от парче тиня, където демиургът е патица. В началото, в безкрайно водно пространство плували две патици. Едната решила да сътвори Земята от парче тиня. Гмурнала се и от дъното в клюна си донесла тиня. Започнала да разпръсква тиня по водата и така се появила сушата. Втората патица отишла на сушата, разпръснала камъчета и се появили планините. В умерено дуалистичната версия на апокрифа за Тивериадското море, а тя е такава най-малкото, защото сам Сатаната признава върховенството на Господ и при това послушно изпълнява неговите заповеди, вторият по ранг създател се появява върху водите на безбрежното море в облика на водоплаваща птица, която се гмурва в

дълбините, за да донесе на Господ земя и кремък. Във варианта, който публикува Йордан Иванов, тази птица е гмурец, в изданието на текста от Донка Петканова през 1981 г. птицата е патица, а Боряна Христова поднася на своите читатели демиурга в образа на *паток*, очевидно възвръщайки му неговата мъжка природа.

Този малък нюанс в предложения на читателите новобългарски превод на апокрифния старобългарски разказ е ключ към подхода на проф. Христова и нейния верен издател „Кралица Маб“, приложен и в първата излязла книга със същия тематичен аспект – „Книга на Енох“. В стратегията на тандема *автор-издател* лежи предизвикателната, но и възхитителна идея на съвременната читателска публика да бъде предложена чети-литература, която за средновековния читател е била онова, което днес би бил например фикшънът, и то по такъв начин, че тя едновременно да бъде превърната в актуално, увличащо четиво и да носи своята историческа стойност. На тази цел служи вмъкването в започналата поредица издания на стари текстове – такива, които са се движили и в българското културно пространство. Докато Повестта или Разказът за Тивериадското море е достъпен само в руски преписи, то Разказът за Адам и Ева, познат в няколко варианта и също отнасян към първоначалния общ разказ в Тайната книга, е предаден в новата книга според версията на книжовника поп Пунчо в неговия сборник от 1796 г., пазен в Националната библиотека. Всъщност част от примамката е в това, че реално този сборник, многократно споменаван в научната литература, не е истински изследван по отношение на литературните източници, а тъкмо Пунчовото слово за Адам и Ева поднася необичайната интерпретация на Грехопадението, причинено от змията Краса и довело до това Адам и Ева да се съблекат и „да останат голи за срам“. При това поп Пунчо очевидно добре е познавал лукавата женска същност, защото, предавайки думите на Сатаната в змийския образ на невинна девойка, той възкликва: „Защо се наричаш жена, ако не можеш да придумаш мъжа си да те послуша?“

Така, макар и представяйки една версия на библейския разказ, в която отсъства дуалистичният момент, когато Сатаната надупчва тялото на току-що сътворения Адам, Боряна Христова предоставя на публиката за първи път не просто новобългарския превод на Пунчовите слова, но и един автор-компилятор, който също борави със словото така, че то да бъде максимално достъпно за неговите адресати. Затова, ако Д. Петканова, публикувайки друг текст от сборника, запазва свежия диалектен изказ на мокрешкия свещеник, то в своя превод Боряна Христова си съперничи с него по отношение на изразителността на живата, всекидневно употребявана реч. И в този дух е осъвременено цялото издание – преводните текстове, редактирани, преработени или изцяло наново преведени от Боряна Христова, говорят на днешния читател на неговия днешен език, но без да отстъпват от високото литературно ниво. По същия начин уводът, напълно освободен от претенцията да бъде научна студия, коментарите към библейските имена и понятия, предоставят по достъпен и увлекателен начин цялата важна, основна информация за съдържанието на включените разкази, тяхната литературна история и съвременната им интерпретация, положена в една антропологическа, психологическа и екзистенциална перспектива, в която живее човекът от времето на праотеца Адам, през поп Пунчо от с. Мокреш до днешния потребител на интернет. Би могло да се каже, че това е хуманистичният патос, с който Боряна Христова зарежда тези свои издания, чието продължение ще очакваме.

Сигурна съм, че ако тя живееше в онези епохи – от поп Пунчо и назад, тя несъмнено би имала пръст в прелъстяването на човешкото любопитство към необяснимите явления в света чрез литературата, наречена апокрифна, преследвана, но и много често допускана, както свидетелстват и запазените преписи, и апокрифните сюжети в църковното изкуство, които също така са и свидетелства за едно по-будно, по-нетрадиционно и по-просветено съзнание, и едно по-широко познание.

Христова, Боряна. Началото и краят на света : Тивериадското море. Разказ за Адам и Ева. Ред. Н. Аретов. – София, Кралица Маб, 2010. – 88 с. ; 8 с. цв. ил.



Авторката проф. Боряна Христова, издателят проф. Николай Аретов и зам.-директорът на Националната библиотека Анета Дончева

* * *

Ст.цс. II ст. д-р Елисавета Мусакова представи историята и съдържанието на книгата на проф. дфн Боряна Христова „Началото и краят на света“ на премиерата, която се състоя на 9 март т.г.

Организатори бяха Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и издателство „Кралица Маб“. Премиерата откри н.с. Анета Дончева, зам.-директор на Националната библиотека.

Проф. дфн Николай Аретов от издателство „Кралица Маб“ говори за мястото на подобни издания, които ни привличат към старинните текстове.

Проф. дфн Боряна Христова разказа за връзката на книгата с древните запазени текстове и раздаде автографи. Как е възникнал светът, що за чудо е Сътворението на земята и на човека, кога ще настъпи техният край?

Тези въпроси са вълнували хората преди много столетия, вълнуват ги и днес.

Затова и книгата на проф. дфн Боряна Христова е отворен прозорец към средновековната българска апокрифна книжнина, която е малко позната и е изучавана и изследвана само от отделни учени. Отличителна черта на „Началото и краят на света“ е, че предоставя оригинални текстове, които иначе трудно бихме могли да открием, за да помислим върху тях.

Може би и да търсим съпоставки с официалните издания на Библията.

ПИСМА ЗА ДОБРОТО И ПРЕКРАСНОТО

ДОНКА ПРАВДОМИРОВА

Видният руски славист-медиевист акад. Дмитрий Сергеевич Лихачов (1906–1999) е добре познат у нас. Той е един от големите приятели на България редом с чешкия историк проф. Константин Иречек. По-младите от средите на културната ни общественост научиха повече за него през 2006 г., когато тържествено бе отбелязана 100-годишнината от рождението му.

Името на големия славист-българист през последните три десетилетия се свързва извън научната сфера със знаменателното му философско понятие „България – държава на духа“, формулирано през 1981 г. във връзка с честването на 1300-годишнината от основаването на българската държава. Тогава той обосновава понятието си със следното заключение: „Плътта на българската държава създаде Аспарух, нейният дух – Кирил и Методий. И чуждите завоеватели не можаха да победят тази държава на духа, защото в защита на българския народ в плътен строй стояха езикът, писмеността, литературата“¹.

Акад. Д. С. Лихачов е един от стоте световноизвестни хуманитаристи и хуманисти на XX в. Интересен факт е, че знаменитите му „Десет заповеди за човечността“ се раждат в България. През 1988 г. идва за последен път у нас и тогава при пътуването си до Созопол подава на журналистката Калина Канева² – неговата постоянна придружителка в обиколките му у нас, малко листче, на което те са описани, и волята му да се публикуват след смъртта му.

През последните десетилетия на миналия век, когато мъдрецът е надхвърлил достолепната 80-годишна възраст, той апелира новият XXI в. „да бъде векът на хуманитарната култура“. В тази връзка дефинира понятието „хомосфера“ и под това разбира „сферата на живота на човека, сферата на създадената от него култура, нравствената среда, без която той престава да бъде човек“. Съобразно тези си разбирания акад. Лихачов е убеден, че „най-големият икономически успех ще дойде от нравствените успехи“. Мисля, че българското общество би трябвало да се замисли днес върху това послание.

Наред с многобройните си научни изследвания и интервюта, през 1986 г. у нас излезе и книгата му „Писма за доброто и прекрасното“, адресирана предимно към младите читатели. Интересното е, че тези писма-есета също се раждат при пътуванията му из България. А той гостува у нас повече от десет пъти. В кратките и

¹ За връзките на акад. Лихачов с България в: **Правдомирова, Донка**. Дмитрий Лихачов в България : Биобиблиография. / Донка Правдомирова. – София, За буквите – О писменехъ, 2006. – 153 с., VIII с. : ил.

² Калина Канева е съставителка на прекрасното издание, в което са отразени срещите и разговорите й с акад. Лихачов: **Симетрия** на времето : Срещи и разговори с акад. Дмитрий Лихачов. / Записи и подг. за печат Калина Канева. – София, Нар. младеж, 1984. – 256 с. : с ил ; факс.

изящно написани текстове кристализира мъдростта на хуманитариста и хуманиста Лихачов „за целта и смисъла на живота“, както той сам отбелязва в уводните си бележки, „за красотата в човешкото поведение, за красотата в заобикалящия ни свят, за творенията на изкуството“. Специално ще добавя и за интелигентността, която изразява същността на човека, неговия дух и хуманното му отношение към света и ближния. А в предговора си проф. Веселин Йосифов изтъква: „Да си автор на „Писма за доброто и прекрасното“, означава сам да си добър и прекрасен, да си личност в най-светлия и дълбок смисъл на думата, да говориш с неизтощима енергия и да умееш да запалваш другите. Такъв е именно Дмитрий Сергеевич Лихачов“.

Радостно е, че в края на миналата година варненското издателство „Славена“ подготви и отпечата второ разширено и допълнено издание на „Писма за доброто и прекрасното“, което, няма да е пресилено ако кажа, че е явление в българското книгоиздаване на популярна литература за юноши и младежи.

Старанието на издателя Наско Якимов, очевидно, е било второто издание да не отстъпва по нищо на предходното, което е изискано и красиво, оживено от изящните графики на големия художник Евгений Босячки.

Новото издание е обогатено с 15 нови писма, които ученият написва след срещите си през 80-те години на миналия век с учениците от Националната гимназия за древни езици и култури „Константин-Кирил Философ“ в София и от Националната Априловска гимназия в Габрово. Оттогава писмата са съхранявани от Цвятко Гагов, който през 1978–1981 г. е консул по културните въпроси в Генералното консулство на Народна Република България в Ленинград (дн. Санкт-Петербург) и лично се е познавал с акад. Лихачов. Той ги предоставя на издателя и така те допълват изданието, което представяме.

Поредността на първите 31 писма е запазена, а след тях са добавени новите 15. Илюстративният момент се съставлява от богат снимков материал, факсимилета на изключително добре подбрани изказвания на акад. Лихачов за България, за българската средновековна литература и култура и за най-ярките ѝ представители – светите братя Кирил и Методий, Йоан Екзарх, както и искрените му признания за обичта му към българския народ и към българската природа, едно от които гласи: „Обичам България – тя е половината от моя живот“ (с. 139). За младите читатели специално бих искала да процитирам още едно: „Докато е жива библиотеката, е жив и народът, умре ли тя – умира и миналото, и бъдещето“ (с. 165). Тези текстове, дадени първо в ръкопис, са оформени като малки портрети, а под тях е преводът им на български език. Текстовете на есетата са съпроводени от снимки на акад. Лихачов, по-голямата част от тях документират срещите му с българските му приятели, сред които се открояват акад. П. Динеков, чл.-кор. проф. А. Джурова, журналистите К. Канева – негов „гид“ из България, Ил. Пехливанов и П. Тотев, които са едни от основателите и редакторите на уникалния вестник „За буквите“. Сред тези визуални свидетелства блестят с изяществото си, поместените миниатюрни графики на самия акад. Лихачов, оцветени сякаш в сивата на „Северната Венеция“.

В заключение бих искала да споделя и за едно мое откритие през 2010 г. То е свързано с първото писмо от книгата, което акад. Лихачов е озаглавил „Голямото в малките неща“ и започва с думите: „В материалния свят голямото не може да се побере в малкото. Но в сферата на духовните ценности не е така. Малкото може да побере в себе си много пъти по-голямото. Опиташ ли се обаче да вместиш малкото, дребното, голямото просто изчезва“ (с. 10). Познавам и препрочитам есетата

от 1986 г., даже си позволявам да прочета някое в часовете пред студентите си от Университета по библиотекознание и информационни технологии. Повече от десетилетие изследвам и нашия голям филолог и хуманист акад. Ал. Теодоров-Балан – патриархът на българската модерна библиография. (Двамата големи слависти се срещат единствено на Международния конгрес по славистика, проведен през 1954 г. в Москва. Тогава Балан е 95-годишен.) Подготвяйки статия на тема „Да пренесем хуманизма на акад. Ал. Теодоров-Балан в XXI в.“, която е под печат, с изключително удивление открих, че той пише есе на същата тема с аналогична презумпция 60 години преди акад. Лихачов. То е озаглавено „По дребното за едрото“ и също е адресирано до младите хора – читателите на масонското сп. „Полет“ в 43-тия му брой през 1924 г. Според акад. Балан „Печатът е училище вън от училището. Ако дириме добро възпитание и образование от това подирното, имаме право да го дириме и от печата. Недостатъците на българското общество в това отношение са в голям дял вина, дори престъпка [в смисъл на престъпление – б.м.] на българския печат“. От тази изходна позиция той продължава разсъжденията си във философско-нравствен аспект, като изтъква, че печатът освен на глобалните проблеми, трябва да се спира и на „дребулиите“, тъй като те са емблема за „едрото“, защото „не дребното прави човека дребнав, както и не едрото го прави сериозен, способен за неща значителни <...>. Презрението към дребното, към дребулиите може да бъде толкова пакостно, колкото и увлечението подир едрото, подир величавото“. Започнал нравствен диалог с читателите, академикът убеждава: „Вашите навици се изобразяват най-верно в някои дребнички похвати и форми, които определят стойността на всичко велико, с каквото негли се гордеете. Вървеж, поглед, стояне, държане, говор, ядене, пиене и пр. и пр <...>. Обаче по дребното може да се съди за едрото“. И продължава с конкретен пример, който е актуален и за днешния ден на нашата столица: „Не е важна керамичната тухла, с която е постлан булевардът Царь-Освободител (има предвид бул. „Руски“, а до края на живота си смята, че крайните съгласни трябва да са меки и поставя „ъ“ – б.м.), но е важно под какъв дебел пласт прах и мърсота позорно крие разкоша си тая тухла. И това е именно нравственото в нея, което се сравнява и се свързва с нравствения усет на София за чистота и за хубост <...>“.

Размислите на двамата академици са аналогични, с тази разлика, че Балан, който е с половин век по-стар от Лихачов, стига до тази мъдрост, когато с няколко години е надхвърлил 60-та си годишнина, а Лихачов – на 80-ия си юбилей. Освен това българският хуманист стига до по-дълбоко философско обобщение – пренася визията си и спрямо материалното, което, от своя страна, отразява в себе си и духовността на човека. Между двамата слависти съществува още една допирна точка: акад. Балан също високо цени библиографията и става в началото на XX в. модернизатор на отечествената библиография, а акад. Лихачов пък написва най-прекрасното есе за нашата професия – „Поезията на труда на библиографа“.

Надявам се, че новото издание ще се превърне в отличен духовен инструмент при възпитанието на младите читатели в нашите библиотеки.

Лихачов, Д. С. Писма за доброто и прекрасното : 2. разш. и доп. изд. / Прев. от рус. Петя Димитрова, Росица Бърдарска. – Варна : Славена, 2010. – 193 с. : с факс., рис., портр.

ПРЕВОДЪТ – ЛИЦА И МАСКИ

АЛБЕРТ БЕНБАСАТ

Ще започна с двоен цитат. От думите на Емил Басат в предговора към първата му книга „Преводът – лица и маски“ (2007) и от рецензията ми за нея:

„С всеки автор преводачът си налага различна маска – казва Емил Басат в предговора си, – той е принуден да бъде актьор, който играе всички роли в превежданото произведение. Авторът също е принуден да приеме образа, който му налага съответният преводач – така автор и преводач непрестанно сменят лицата си, маските си – и тези лица и маски са различни в различните преводи на автора по света“. Бих добавил, че зад маските и ролите тази книга всъщност ни показва (и запазва!) лицата на българския преводачески елит. Или поне на част от този елит. Очакваме продължението...“

Продължението, отново озаглавено „Преводът – лица и маски“, издадено от „Панорама“, вече е факт. При това, за разлика от първата книга, която има двайсетгодишна история, тази идва по-малко от три години след нея. Очаквах я, защото, от една страна, успехът на предишната, засвидетелстван от многобройни рецензии, отзиви, интервюта, радио- и телевизионни предавания, представления, бе за Емил Басат и признание, и стимул за работа, а от друга, защото знаех, че той не е спрял заниманията си със своите анкети; че междувременно е подготвил и продължава да готви текстове, посветени на личностите, за които преводът е професия, призвание, дори начин на съществуване. Не бива да пренебрегваме и друго обстоятелство. По принцип по-затворена, по-трудно подвластна на суетата и публичните изяви, преводаческата общност също се оказва стимулирана от първата книга на Басат; тя някак си повярва, убеди се в значимостта на своето културно и обществено присъствие и в резултат – гласува доверие на своя летописец и анкетатор. Той пък доказва своята отдаденост на тяхното дело, добросъвестността си при документирането и отразяването на техните изповеди. И което е още по-важно – демонстрира подготвеност да общува равноправно с тях, деликатно, но прямо да навлиза в личностното им битие, прояви рядкото си умение да задава въпроси, които хем попадат точно в целта и предразполагат към откровение, хем не спекулират с подробности от интимния живот, не ровят в тайните ъгли на човешката душа.

Книгата съдържа анкетни портрети на дванайсет преводачи. Герои този път са Александър Шурбанов, Пенка Кънева, Жени Божилова, Лоте Маркова, Гергана Стратиева, Сергей Влахов, Венцеслав Константинов, Недялка Чакалова, Дани Чакалова, Петко Бочаров, Борис Мисирков, Теодора Джебарова. И тук, както и в предишния си том, Емил Басат пристъпва към своя „обект“ след продължителна и задълбочена подготовка – от начина, по който води разговорите, и от поднесената в авторските му текстове фактология се вижда, че той е абсолютно наясно с творчеството на самия преводач, че предварително е изчел стотици, даже хиляди страници, че е разровил наличните източници, за да открие възможно най-много информация за житейската и професионалната биография на анкетирания. Ще повторя, че тази – смятана днес от мнозина за „старомодна“ – стратегия, е едно от

най-ценните качества на книгата му, тъй като недвусмислено убеждава и събеседниците му, и читателите, че имат работа с прецизен, дори скрупулозен изследовател, а не с търсещ бърза реализация дилетант.

Изключително плодотворен е и друг аспект на работата му, за който и преди съм споменавал – способността на Басат да печели своя събеседник с непринудеността на водения диалог. Малко е да се каже, че той е общителен, комуникативен. Анкетаторът в случая притежава други качества, които са личностни, а не плод на рутината. По свой уникален начин Емил Басат умее да скъсява дистанцията между себе си и своите герои, да се вживява в техните житейски съдби, възприемайки ги сякаш като свои и съпреживявайки ги. Една фраза, вметка, уточняващ въпрос, дори провокация, изказани на точното място, често вършат чудеса – те така предразполагат събеседника, че той разкрива неподозирани страни от своя вътрешен свят, от своя характер, оказващи се безценни за психографията и анализа на индивидуалния творчески процес. Така новият том на „Преводът – лица и маски“ е нов съществен принос в изучаването и интерпретирането на същността на преводаческото изкуство посредством субективната визия на непосредствените участници в неговото сътворяване.

В сравнение с първата книга тук Басат видимо разширява периметъра на своите дирения в областта на превода. Освен работещите в полето на художествената литература (А. Шурбанов, Ж. Божилова, П. Кънева, Г. Стратиева, В. Константинов), тук са представени теоретици на превода (Сергей Влахов), майстори на устния превод (Н. Чакалова, Д. Чакалова), на обратния превод (Лоте Маркова), както и „комплексни“ преводачи, работещи паралелно и художествен, и „журналистически“ превод (П. Бочаров). С една дума засегнат е целият спектър на преводаческата професия, отдадено е дължимото не само на известните фигури, трайно присъстващи в културния ни пейзаж, но и на онези невидими, анонимни черноработници, чиито драматични съдби и воля да оцелеят във враждебната обкръжаваща среда съпротивително, дори принудително са ги формирали като блестящи професионалисти. И тук съм напълно съгласен с автора, че сюжетите, които много от тези герои ни поднасят, са достойни за романово пресъздаване.

При представянето на „Преводът – лица и маски“ в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, разговаряйки с един колега литератор, сравних работата на Емил Басат върху неговите преводачески анкети с тази на Института за литература при БАН по създаването и издаването на поредицата „Литературни анкети“. Тогава шеговито споменах, че той сам и безвъзмездно върши едва ли не повече от колектива на този институт, който от близо 20 години не е публикувал нито една нова анкета. Истината е, че напоследък трудоемкият и неособено благодарен „жанр“ на анкетата не е от предпочитаните за родните изследователи. Кое то според мен се отразява негативно върху познанието ни за по-далечното и по-близкото ни културно минало, на връзките между поколенията, изтъняващи почти до скъсване. В това отношение двете книги „Преводът – лица и маски“ са едно щастливо изключение. Убеден съм, че Емил Басат няма да спре дотук. И дано не остане единственият...

Басат, Емил. Преводът – лица и маски. Книга втора. Редактор Елена Каменова. – София : Панорама, 2010. – 318 с.

КНИГОИЗДАВАНЕ И МЕДИИ

СВЕТЛАНА МИНЕВА

След семинар и последвалото издаване на едноименния сборник „Бизнес среда на книгата“ (2007) дискусията за проблемите в българското книгоиздаване бе задълбочена и продължена. Така през ноември 2007 г. се проведе научен семинар „Книгоиздаване и медии“, посветен на 10-годишнината от създаването на специалността „Книгоиздаване“ във Факултета по журналистика и масова комуникация на СУ „Св. Климент Охридски“, по време на който се разгледаха взаимоотношенията на книгата с другите медии, прилагането на текущи рекламни стратегии, развитието на книгоиздаването у нас и на българската електронна книготърговия. В края на 2009 г. въз основа на изнесените от участниците доклади излезе от печат и сборникът „Книгоиздаване и медии“.

Макар и книгата да е най-старата медия, тя не продължава съществуването си самостоятелно, изолирано от другите медии. Това, което ѝ се случи, навлизайки в другите медии, доц. Георги Лозанов на откриването на семинара определи кратко, но съвсем точно, като четири „С“-та: събитийност, скандалност, симулация и спектакъл. Включването на книгоиздаването в медийни конгломерати е не просто тенденция от 80-те и 90-те години на XX в., а икономическа стратегия, която постепенно, макар и в много по-ограничени мащаби от световната практика, започна да се прилага и у нас. Проф. Петранка Филева проследи произхода на понятието „синергия“ и приложимостта му в медийния бизнес – „мултиплициране на приходите от многовариантно „опакване“ и предлагане на медийно съдържание върху различни платформи и до различни точки от света“, като дава множество примери за успешно прилагане от компании като „Бертелсман“, „Нюз Корпорейшън“ и „Виаком“. Сливането на медийните компании по вертикала и хоризонтала, от една страна, позволява превръщането на една книга в сценарий за филм или сериал, в бестселър чрез кръстосаната реклама от различните медии в рамките на конгломерата, но, от друга страна, трябва да се следи нивото на ефективност от синергията във всяка от по-малките компании, за да не се наруши балансът на очакваните планирани продажби, конкурентоспособността, разходите за нови технологии, сътрудничеството с други компании.

Проблемът за българското медийно присъствие на книгата в печата ни и ролята на литературната критика за представянето на нов автор или заглавие разгледаха и доц. д-р Алберт Бенбасат, и ст. ас. Марин Бодаков. Преписването или преразказването на издателските анотации от хора, които не си падат по четенето на книги (по А. Бенбасат) като форма на ПР не информира, не помага и не стимулира читателя да направи покупка. Критичната литературна оценка за стойността и значимостта на дадено произведение не се търси от днешните медии при представянето на непознат автор. Показването на скандалното, повърхностното, но атрактивното, т.е. да се използва т.нар. черен ПР, води до „крайната комерсиализация на литературата“ (по М. Бодаков), нарушава рецепцията на аудиторията спрямо произведението, негативно променя модела на търсене и предлагане на автори и заглавия, съответно и тематичната насоченост при определяне на издателските планове.

В този контекст е редно да се поставят въпросите дали чете и какво чете издателят (доц. д-р Милена Цветкова), както и престижно ли е да си български издател

(Силвия Вълкова). В статията си доц. Цветкова припомня интересната класификация на Мартин Арнолд за шестте типа издатели в зависимост от личната им представа за четивата си: *недаптичният* чете всички предложени ръкописи, преди да вземе решение кои от тях да публикува; *контролиращият* чете, но преди да даде книгата за печат; *селективният* – само определени заглавия от продукцията си; *търсещият* разчита да издаде нетипичното и различното; *пасивният* не чете собствените си издания, нито за удоволствие, важен е икономическият просперитет; *предприемачът* (предпочитаният тип) е читател с приоритети, с интереси, който обмисля книгата и като проект в чисто културен контекст, и като читател – защо е интересна и значима, и като мениджър – как да я превърне в търсено заглавие. Авторитетът на издателската професия, съответно и на книгата като продукт, в условията на глобалната масовизация също се променя. Окръпняването на малките издателства в конгломерат или пък прибавянето на престижното лице на книгата към друг тип медии (например паралелно книгоиздаване – *вестник/списание* + *книга*) оказват влияние върху формирането на общественото мнение и съвременната представа за фигурата на издателя.

Не на последно място сборникът „Книгоиздаване и медии“ разглежда и ролята на интернет и как традиционната книга се интегрира в мрежата като нов тип среда със своя аудитория. В този контекст Силвия Вълкова обръща внимание на офлайн и онлайн публикациите, предимствата при подготовката и реализирането на интернет заглавията; Кристина Пайташева разкрива разнообразието на видовете реклама на книгата в новите медии (банери, текстови реклами, рекламни игри, скрита и фонова реклама), а д-р Ангел Манчев коментира особеностите на електронната книготърговия в България спрямо световния опит – доставка, сигурност при плащане по електронен път, отстъпки от коричната цена на книгата, психологически профил на клиентите.

Сборникът съдържа и исторически обзори, свързани с развитието на медиите като цяло. Като разглежда корелацията *книга–медия–реклама* в периода между двете световни войни д-р Васил Загоров привежда интересни и не толкова известни примери из практиката на видни издатели като Ал. Паскалев, Хр. Хаджиев, Т. Ф. Чипев, И. Коюмджиев, Игнатов, които активно използват периодиката, за да популяризират изданията си. Той обръща внимание и на създаването на издателските каталози, принципите и „хитростите“ при съставянето им, систематизирането на заглавията.

Доц. д-р Росица Сарджева пък представи еволюцията на вестника от средата на 90-те години насам след масовото навлизане на интернет. Няколкото очертани тенденции при промяната на този вид медия – компактен формат, модерен дизайн, дигитализация, налагат и търсенето на нови подходи към рекламата. Освен съвременните промени в производството на вестниците като технология, организация и параметри, тя засяга и темата за появата и все по-големия брой безплатни вестникарски издания. Колкото до актуалния брой на издадени книги у нас, брой регистрирани издателства, съотношение на българска художествена спрямо преводна литература и други данни – можем да намерим такива в статията на н.с. Татяна Дерменджиева, директор на Националната ISBN агенция към Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Без да се спираме на останалите – от общо 13-те статии, ще отбележим, че в сборника участват и преподаватели от други университети (доц. д-р Лъчезар Георгиев), докторанти (Борислава Кузова) и опитни издатели (Емил Басат).

Книгоиздаване и медии : Сборник с доклади от научния семинар по книгоиздаване, проведен на 23 ноември 2007 г. във Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ / [Встъпителни думи Георги Лозанов] ; състав. Алберт Бенбасат. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2009. – 136 с. : с илюстр.

ПОСТЪПИЛИ КНИГИ В СЕКТОР „ИЗДАНИЯ ПО БИБЛИОТЕЧНО ДЕЛО“ В НБКМ

На български език

Мк I / Б 33 к

Беловицкая, Алиса Александровна. Книгознание : общо книгознание : учебник / А. Беловицкая ; Встъп. студия Ани Гергова ; Прев. от рус. Мария Николова. – София : За буквите – О писменехъ, 2009. – 344 с. : с ил.

Мк Сп / Б 44

Библиотеки, четене комуникации : Седма национална научна конференция, посветена на 100 години от обявяването на Независимостта на България, В. Търново, 21–22 ноем. 2008 г. / Авт.-състав. Лъчезар Георгиев и др. – В. Търново : Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий, 2009. – 356 с.

Мк Сп / Б 44

Библиотеки, четене, комуникации : Осма национална научна конференция, посветена на 120-год. от основаването на библиотеката, В. Търново, 17–18 ноем. 2009 г. / Авт.-състав. Лъчезар Георгиев и др. – В. Търново : Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий, 2010. – 531 с.

Мк II / В 85

Връзки с обществеността и промоционални техники : Сборник / Състав., ред., [предг.] Иванка Василева Янкова. – София : Wini – 1837, 2009. – 124 с. : с табл., ил.

Мк II / Г 46

Гигова, Росица. [Петдесет] 50 години Регионална библиотека „Никола Фурнаджиев“ – Пазарджик : Юбилейно библиогр. издание / Състав. Росица Гигова. – Пазарджик : [Беллопринт], 2009. – 128 с. : с цв. ил.

Мк Сп / Г 62

Годишник на Български информационен консорциум. – 2004 – . – София : Български информационен консорциум, 2004 –

2009 [за 2008] / Състав. Надя Терзиева, Радостина Тодорова.

Мк Сп / Г 62

Годишник на СУ Св. Климент Охридски : Философски факултет : Специалност Библиотечно-информационни науки / Отг. ред. Татяна Янакиева и др. Т. 2. – София : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2010.

Мк VII / Д 52

Джурова, Галина Стефанова. [Сто и двадесет] 120 години Библиотека „Любен Каравелов“ : Юбилейно библиогр. издание

/ Състав., библиогр. ред. Галина Джурова. – Русе : Регионална библиот. Любен Каравелов, 2008. – 96 с. : с ил.

Мк II / Д 58 п

Димчев, Александър Георгиев. Политики за подготовка и развитие на библиотечно-информационни специалисти в България (1989–2010) / А. Г. Димчев ; Науч. ред. Т. Янакиева. – София : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2010. – 152 с.

Мк II / Д 58 ф

Димчев, Александър Георгиев. Фондовете на библиотеките на университетите и висшите училища в периода 1888–1987 г. / А. Г. Димчев ; Науч. ред. М. Капитанова. – София : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2010. – 76 с.

Мк II / Д 67

Добри библиотечни практики : Сборник / Състав., ред., [предг.] Таня Йорданова Тодорова. – София : Wini – 1837, 2009. – 276 с. : с табл., диатр., ил.

Мк II / К 78 н

Книгоиздаване и медии : Сборник с доклади от научния семинар по книгоиздаване, проведен на 23 ноември 2007 г. във Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ / [Встъпителни думи Георги Лозанов] ; Състав. Алберт Бенбасат. – София : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2009. – 136 с. : с диагр.

Колева, Радка Видева и др. Народна библиотека в Пловдив : Архивни хроники 1945 г.–2009 г. / Радка Видева Колева, Емил Борисов Стоицов ; [Предг. Радка Колева]. – Пловдив : Нар. библиот. Иван Вазов, 2009. – 449 с. : с ил.

Мк I / М 45

Между традицията и модерността : национална научна конференция с международно участие по проекта „Регионалните медии като фактор на влияние върху гражданските ценности“, Велико Търново, 11 юни 2009 г. / Състав. Лъчезар Георгиев и др. – В. Търново : Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий, 2010. – 348 с. : с ил.

Мк VII / Н 25

Народно читалище Паисий Хилендар-

ски. Балчик. [Сто тридесет и пет] 135 години Народно читалище „Паисий Хилендарски“ – гр. Балчик / Събр., записала Теодора Илиева-Радева. – Добрич : Ave facta, 2008. – 110 с. : ил., факс.

Мк VII / Н 25 с

Народно читалище храм-паметник Христо Ботев. Козлодуй. [Сто и тридесет] 130 години Народно читалище храм-паметник „Христо Ботев“ – гр. Козлодуй / Състав. Николай Маринов Панчев и др.; Ред. Людмила Геннадиева Ненчева. – Козлодуй : Нар. ч-ше храм-паметник Христо Ботев, 2009. – 211 с. : с ил.

Мк II / Н 26

Наръчник по информационна компетентност / Състав., ред. Иванка Гервазиева Павлова. – София : Wini – 1837, 2009. – 151 с. : с ил.

Мк Сп / Н 86

Нови информационни технологии в образователния процес : Сборник / Специализирано висше училище по библиотекознание и информационни технологии. – 2006 – . – София : За буквите – О писменехъ, 2006 – 2009 г. – Доклади и съобщения от Третия научен семинар на СВУБИТ, проведен в Слънчев бряг на 8–10 май 2008 г.

2010 г. – Доклади и съобщения от Четвърти научен сминар на СВУБИТ, проведен в Хисаря на 27– 29 март 2009 г.

Мк I / П 13 е

Павловска, Елена Юлиевна. Електронна книготърговия / Е. Павловска. – София : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2006. – 252 с. : с диагр., сх., ил.

Мк VII / П 17 и

Панайотова, Кинка и др. История на читалище „Надежда 1869“ Велико Търново / Кинка Панайотова, Невяна Бъчварова. – В. Търново : Абагар, 2009. – 320 с. : с табл., 88 с. : ил.

Мк II / П 42 д

Петева, Ирена Йорданова. Достъпност, прозрачност и сигурност в сервисноориентирани библиотечни архитектури / И. Петева. – София : За буквите – О писменехъ, 2009. – 492 с. : с табл., сх.

Мк III / П 82 ф

Правдомирова, Донка. Формиране и развитие на библиографската наука в България до 1944 година / Донка Правдомирова. – София : За буквите – О писменехъ, 2010. – 352 с. Библиогр. с. 326–352.

Мк VII / Р 44

Регионална библиотека „Любен Каравелов“. Русе. Библиотека „Любен Каравелов“ – Летопис 1998–2008 / Състав. Ренета Константинова. – Русе : Регионална библи. Любен Каравелов, 2008. – 40 с. : с ил.

Мк VII / С 50

Соколова, Елена Светославова и др. Народно читалище „Христо Ботев“ – с. Мирвяне 1919–2009 : 90 години читалищна дейност : история, културно наследство, спомени, документи / Е. Соколова, В. Потева. – София : Вескони – ВВ, 2009. – 64 с. : с ил.

Мк Сп / Т 87

Трудове на Великотърновския университет Св. св. Кирил и Методий. Стопански факултет / Катедра Библиотекознание и масови комуникации. – 1 (2009), 2 (2010). – В. Търново : Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий, 2009 –

Мк II / Х 27

Харизанова, Оля Борисова. Библиотеките и мрежовото общество : ефекти и трансформации / О. Б. Харизанова. – София : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2010. – 288 с. : с диагр., сх.

Мк II / Х 27

Харизанова, Оля Борисова. Информационно и комуникационно развитие на библиотеките : система от индикатори / О. Б. Харизанова. – София : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2010. – 248 с. : с табл., диагр., сх.

Мк VII / Ч 86

Читалище „Развитие“. Дряново. [Сто и четиридесет] 140 години читалище „Развитие“ – Дряново 1869–2009 : Юбилеен сборник / Ред. кол. Николай Димков – отг. ред. и др. – Дряново : Развитие, 2009. – 439 с. : с ил.

Мк VII / Ч 86

Читалище „Пробуда“. Ямбол. [Сто] 100 години народно читалище „Пробуда“ – Ямбол 1909–2009 : Искрици от неугасващия пламък в олтара на стогодишния духовен храм „Пробуда“ : Юбилеен алманах / Авт.-състав. Генка Богданова. – Ямбол : Вилком, 2009. – 84 с. : с ил.

Мк VII / Я 32

Якимова, Полина. Читалище „Развитие – 1869“ (1869–2009 г.) : 140 години с възрожденски пламък : Краеведски библиогр. указател / Състав. Полина Якимова ; Ред. Блага Атанасова. – Враца : [Изд. състав.], 2009. – 159 с.

Мк II / Я 61

Янкова, Иванка Василева. Нормативна уредба на библиотеките в България / И. В. Янкова. – София : За буквите – О писменех ; Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2009. – 223 с. : с ил.

На други езици

Мк II / А 20

Авраева, Юлия Борисовна и др. Методист библиотеки : Формула успеха : Научно-метод. пособие / Ю. Б. Авраева, Э. С. Очирова. – Москва : Либерей-Бибинформ, 2008. – 96 с. – (Сер. Библиотекарь и время. XXI век ; Вып. 100)

Мк II / А 53

Алешин, Леонид Ильич. Проектирование библиотечных АИС : Учебно-метод. пособие / Л. И. Алешин. – Москва : Либерей-Бибинформ, 2008. – 352 с. – (Сер. Библиотекарь и время. XXI век ; Вып. 97)

Мк II / А 80

Арзуханов, Александр Сергеевич. Технолог информационных систем : Учебно-метод. пособие для вузов / А. С. Арзуханов. – Москва : Либерей-Бибинформ, 2008. – 112 с. . (Сер. Библиотекарь и время. XXI век ; Вып. 92)

Мк II / А 89 б

Артемьева, Елена Борисовна и др. Библиотечные ресурсы удаленного региона в контексте системных трансформаций социума / Е. Б. Артемьева, Л. Ю. Данаилова. – Новосибирск : Гос. публ. науч.-техн. библиотека, 2008. – 255 с.

Мк VI / А 89

Арутюнов, Валерий Вагаршакович. Защита информации : Учебно-метод. пособие / В. В. Арутюнов. – Москва : Либерей-Бибинформ, 2008. – 56 с. – (Сер. Библиотекарь и время. XXI век ; Вып. 99)

Мк II / А 95

Ахмадова, Юлия Асламбековна. Организационная культура национальной библиотеки : Региональный опыт. Чеченская Республика : Моногр. / Ю. А. Ахмадова. – Москва : Либерей-Бибинформ, 2008. – 136 с. – (Сер. Библиотекарь и время. XXI век ; Вып. 93)

Мк II / Б 44

Библиотечное обслуживание полиэтнического населения региона : Культурная компетентность библиотекаря : Справ. пособие / Состав. Л. Д. Данильянц, В. С.

Крийденко. – Санкт-Петербург : Рос. нац. библ., 2009. – 168 с.

Мк II / Б 44 д

Библиотечная деятельность в условиях культурного и языкового разнообразия : Из опыта работы библиотек Содружества Независимых Государств : Сборник статей / Состав. И. В. Чаднова. – Москва : Пашков дом, 2009. – 168 с. – (Библиотека : новые возможности)

Мк Сп / Б 44 д

Библиотечное дело XXI век : Научно-практический сборник : вып. 1(17) 2009 / Рос. гос. библ. – 2009. – 212 с. – (Прил. к журн. „Библиотековедение“)

Библиотечное дело XXI век : Научно-практический сборник : вып. 2(18) 2009 / Рос. гос. библ. – 2009. – 272 с. – (Прил. к журн. „Библиотековедение“)

Библиотечное дело XXI век : Научно-практический сборник : вып. 1(19) 2010 / Рос. гос. библ. – 2010. – 272 с. – (Прил. к журн. „Библиотековедение“)

Библиотечное дело – XXI век : Научно-практический сборник : вып. 2(18) 2009 / Рос. гос. библиотека, состав. и науч. ред. И. П. Осипова. – Москва, 2008. – 272 с. – (Прил. к журн. „Библиотековедение“)

Мк II / Б 44 р

Библиотечные ресурсы России в 1996–2006 гг. : Анализ статистических данных по библиотекам системы Министерства культуры РФ : Информ.-аналит. обзор / Состав. Н. В. Бубекина. – Москва : Пашков дом, 2009. – 266 с.

Мк I В 55

Вивлиофика : История книги и изучение книжных памятников : Вып. 1 – / Редкол. А. Ю. Самарин – отв. ред. и состав. и др. – Москва : Пашков дом, 2009 –

Вып. 1. – 2009. – 264 с., 16 л. : цв. ил.

Мк II / Г 63 б

Головко, Светлана Ивановна. Библиотека и культурно-историческое наследие : Моногр. / С. И. Головко. – Москва : Либерей-Бибинформ, 2009. – 136 с. – (Сер. Библиотекарь и время. XXI век ; Вып. 112)

Мк II / Г 91 д

Губина, Людмила Викторовна и др. Деловое общение в библиотечном коллективе : Практическое пособие / Л. В. Губина, Н. Ф. Потехина, И. О. Шуминова. – Москва : Либерей-Бибинформ, 2009. – 88 с. – (Сер. Библиотекарь и время. XXI век ; Вып. 113)

Мк II / Д 13

Давыдова, Ирина Александровна. Библиотечно-информационное производство : Научно-метод. пособие / И. А. Давыдова. — Москва : Либерей-Бибинформ, 2008. — 168 с. — (Сер. Библиотекарь и время. XXI век ; Вып. 96)

Мк II / Д 43

Денчев, Стоян Георгиев и др. Роль библиотек в формировании и развитии культуры информационной прозрачности : Социальные функции библиотечной деятельности / Стоян Денчев, Ирена Петева. — Москва : Логос, 2009. — 256 с.

Мк II / Д 88 б

Дрешер, Юлия Николаевна. Библиотерапевтическая деятельность : Методология и методика : Моногр. / Ю. Н. Дрешер. — Москва : Либерей-Бибинформ, 2009. — 240 с. — (Сер. Библиотекарь и время. XXI век ; Вып. 108)

Мк II / Д 88 б

Дрешер, Юлия Николаевна. Библиотерапия : Теория и практика : Уч. пособие / Ю. Н. Дрешер. — Санкт-Петербург : Профессия, 2008. — 271 с.

Мк II / Д 89 т

Дригайло, Василий Герасимович. Технология работы библиотеки : Научно-практ. пособие / В. Г. Дригайло. — Москва : Либерей-Бибинформ, 2009. — 544 с. — (Сер. Библиотекарь и время. XXI век ; 104)

Мк II / И 17 б

Ивашкин, Сергей Николаевич. Библиотеки пенитенциарных учреждений : Моногр. / С. Н. Ивашкин. — Москва : Либерей-Бибинформ, 2008. — 96 с. — (Сер. Библиотекарь и время. XXI век ; Вып. 98)

Мк II / И 73

Информационное обслуживание в библиотеках : электронные библиографические ресурсы : Науч.-метод. пособие / Н. В. Абакишева и др. — Санкт-Петербург : Рос. нац. библ., 2009. — 200 с. : с ил.

Мк II / К 60 р

Кисловская, Галина Александровна. Ретроспективная конверсия карточных каталогов : Практическое пособие / Г. А. Кисловская. — Москва : Либерей-Бибинформ, 2009. — 144 с. — (Сер. Библиотекарь и время. XXI век ; Вып. 109)

Мк II / К 85 б

Коряковцева, Нина Александровна. Библиотеки и образование : Учебно-метод. пособие / Н. А. Коряковцева. — Москва :

Либерей-Бибинформ, 2009. — 128 с. — (Сер. Библиотекарь и время. XXI век ; Вып. 107)

Мк II / К 94 с

Кушнерук, Сергей Петрович. Современный документный текст : создание и исследование : Научно-метод. пособие / С. П. Кушнерук. — Москва : Либерей-Бибинформ, 2009. — 192 с. — (Сер. Библиотекарь и время. XXI век ; Вып. 106)

Мк III / М 19

Максимова, Г. В. и др. Владимир Николаевич Зайцев : Биобиблиогр. указ. / Состав. Г. В. Максимова, М. А. Мамонтов. — Санкт-Петербург : Рос. нац. библ., 2008. — 56 с. : с портр.

Мк III / М 24 б

Мангутова, Светлана Дмитриевна. Библиография Петербурга : история, современное состояние, методика формирования баз данных / С. Д. Мангутова. — Санкт-Петербург : Рос. нац. библ., 2009. — 168 с.

Мк II / М 38

Матвеев, Михаил Юревич. Имидж библиотек как социокультурный феномен / М. Ю. Матвеев. — Санкт-Петербург : Рос. нац. библ., 2009. — 444 с.

Мк III / М 50 с

Местное самоуправление и культура : Проблемы, поиски, решения : Библиогр. указ. — Москва : Пашков дом, 2009. — 187 с. — (Библ. Новые возможности)

Мк II / Н 33

Нацыянальная Бібліятэка Беларусі : Фотоальбом = Национальная библиотека Беларуси / Уклад. Л. Г. Кірухіна и др. — Минск : Беларус, 2009. — 300 с. : с цв. ил.

Мк II / П 22 б

Паршукова, Галина Борисовна. Библиотечные дисциплины : подготовка кадров : Учебно-метод. пособие / Г. Б. Паршукова. — Москва : Либерей-Бибинформ, 2009. — 160 с. — (Сер. Библиотекарь и время. XXI век ; Вып. 111)

Мк II / П 30

Пашин, Алексей Иванович. Управление библиотечным делом : системный подход : Учебно-метод. пособие / А. И. Пашин. — Москва : Либерей-Бибинформ, 2008. — 168 с. — (Сер. Библиотекарь и время. XXI век ; Вып. 95)

Мк II / Р 86

Российская государственная библиотека. Москва. Российская государственная библиотека в 2007 году : Информ.-аналитический отчет / Отв. сост. Л. Н. Зайцева и др. — Москва : Пашков дом, 2009. — 212 с. : с табл.

Мк II / Ф 56 р
Фирсов, Владимир Руфинович. Работа библиотек в условиях современного авторского права : Российская и международная практика, рекомендации / В. Р. Фирсов. – Санкт-Петербург : Рос. нац. библ., 2009. – 112 с.

Мк I / Ф 69
Фомина, Анна Анатольевна. Рынок документной продукции : Учебно-метод. пособие / А. А. Фомина. – Москва : Либерея-Бибинформ, 2008. – 72 с. – (Сер. Библиотекарь и время. XXI век ; Вып. 94)

Мк II / Ш 21 и
Шамрай, Дмитрий Дмитриевич. Избранные статьи по библиотечному делу / Д. Д. Шамрай. – Санкт-Петербург : Рос. нац. библ., 2008. – 112 с. : с ил. – (Архивное наследие Российской национальной библиотеки ; Вып. I)

Мк II / Ш 64 о
Шилов, Леонид Александрович. Очерки по истории Российской национальной библиотеки / Л. А. Шилов. – Санкт-Петербург : Рос. нац. библ., 2008. – 320 с.

Мк II / С 94
Cuninghame, Keith. Guidelines for legislative libraries / K. Cuninghame. – 2. ed., compl. updated, enl. – Berlin : de Gruyter, 2009. – 135 p. – (IFLA publications ; 140)

Мк II / D 53
Dichternachlasse: Literarische Sammlungen und Archive in den Regionalbibliotheken von Deutschland, Österreich und der Schweiz / Hrsg. Von Lunder Syre. – Frankfurt am Main : Klostermann, 2009. – 408 p. : ill. – (Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie Sonderbande; S. – Bd. 98)

Мк II / K 61
Knihovni soucasnosti 2009 : Sb. ze 17. konf., konane ve dnech 23.–25. cervna 2009 v Seci u Chrudimi. – Brno : Sdruzeni knihoven CR, 2009. – 207 p.: ill.

Мк II / L 66 c
Library of Congress. Library of Congress African collections : An ill. guide / Text by

Joanne M. Zellers. – Washington, DC : Libr. Of Congress, 2001. – 63 p. : col. ill. – (Library of Congress African and Middle Eastern collections illustrated guides)

Мк II / L 66 c
Library of Congress. African and Middle Eastern Division. Hebraic Section. Library of Congress Habraik collections & An ill. guide / Text by Michael W. Grunberger. – Washington, DC : Libr. of Congress, 2001. – 64 p. : col. ill. – (Library of Congress African and Middle Eastern collection illustrated guides)

Мк II / L 66 c
Library of Congress. Near East Section. Library of Congress Near East Collections : An ill. guide / Text by Levon Avdoyan. – Washington, DC : Libr. of Congress, 2001. – 72 p. : col. ill. – (Library of Congress African and Middle Eastern collections illustrated guides)

Мк I / P 93
Problematika historických a vzácných knižních fondů : 2008 : Sb. Z 17. odborné konf., Olomouc, 5–6. list. 2008. – Brno ets. : Sdruzeni knihoven Ceske rep. etc., 2009. – 294 p. : ill.

Мк II / S 19
Sammelrichtlinien / Red. Angela Matthias, Brigitte Wiechmann. – Leipzig etc. : Deutsche Nationalbibl., 2009. – 76 p.

Мк II / W 77
Wessen bewegen – Bibliotheken in der Informationsgesellschaft : 97. Deutscher Bibliothekartag in Mannheim, 2008 / Hrsg. von Ulrich Hohoff, Per Knudsen ; bearb. von Stefan Siebert. – Frankfurt am Main : Klostermann, 2009. – 377 p. – (Zeitschrift für Bibliothekswesen und bibliographie Sonderbande; S. – Bd. 96)

Мк II / Z 95
Zur Erforschung mittelalterlicher Bibliotheken : Chancen – Entwicklungen – Perspektiven / Hrsg. von Andrea Rapp, Michael Embach. – Frankfurt am Main : Klostermann, 2009. – 460 p. : ill. – (Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie Sonderbande; S. – Bd. 97)

Подготви Петя Калудина